

Vlaams
Parlement

stuk **2015** (2012-2013) – Nr. 1
ingediend op 23 april 2013 (2012-2013)

Hoorzittingen

over de Arabische Lente

Verslag

namens de Commissie voor Buitenlands Beleid,
Europese Aangelegenheden en Internationale Samenwerking
uitgebracht door de heer Jan Roegiers

Samenstelling van de commissie:

Voorzitter: de heer Frank Creyelman.

Vaste leden:

de heren Paul Delva, Ward Kennes, mevrouw Sabine Poleyn, de heer Johan Verstreken;
de heer Frank Creyelman, mevrouw Marijke Dillen, de heer Christian Verougstraete;
de dames Ann Brusseel, Fientje Moerman;
mevrouw Mia De Vits, de heer Jan Roegiers;
de heren Marc Hendrickx, Karim Van Overmeire;
de heer Peter Reekmans;
de heer Luckas Van Der Taelen.

Plaatsvervangers:

de heer Lode Ceysens, mevrouw Cindy Franssen, de heren Peter Van Rompuy, Veli Yüksel;
de heren Johan Deckmyn, Stefaan Sintobin, Wim Wienen;
de heren Jean-Jacques De Gucht, Bart Tommelein;
de heer Philippe De Coene, mevrouw Fatma Pehlivan;
de dames Danielle Godderis-T'Jonck, Liesbeth Homans;
de heer Jurgen Verstrepen;
de heer Bart Caron.

Toegevoegde leden:

de heer Christian Van Eyken.

INHOUD

I. Hoorzitting van 26 maart 2013.....	4
1. Uiteenzetting door professor dr. Sami Zemni.....	4
1.1. Inleidend betoog.....	4
1.2. Vragen en opmerkingen van leden	9
1.3. Antwoorden van de heer Sami Zemni.....	10
2. Uiteenzetting van de heer ambassadeur Lahebib Adami	11
2.1. Inleidend betoog.....	11
2.2. Vragen en opmerkingen van leden	12
2.3. Antwoorden van de heer Lahebib Adami	12
3. Uiteenzetting van mevrouw Simone Susskind	13
3.1. Inleidend betoog.....	13
3.2. Vragen en opmerkingen van leden	14
3.3. Antwoorden van mevrouw Simone Susskind	14
4. Uiteenzetting van professor dr. Jan Wouters en mevrouw Sanderijn Duquet	15
4.1. Inleidende betogen.....	15
4.2. Vragen en opmerkingen van leden	21
4.3. Antwoorden van de heer Jan Wouters.....	22
II. Hoorzitting van 27 maart 2013.....	22
1. Uiteenzetting van de heer Dirk Van Steerteghem	22
1.1. Inleidend betoog.....	22
1.2. Vragen en opmerkingen van leden en antwoorden van de heer Dirk Van Steerteghem.....	24
2. Uiteenzetting van mevrouw Brigitte Herremans.....	25
2.1. Inleidend betoog.....	25
2.2. Vragen en opmerkingen van leden	29
2.3. Antwoorden van mevrouw Brigitte Herremans.....	30
3. Uiteenzetting van de heer Freddy Evens.....	31
3.1. Inleidend betoog.....	31
3.2. Vragen en opmerkingen van leden	34
3.3. Antwoorden van de heer Freddy Evens.....	34
Gebruikte afkortingen	35
Bijlagen: zie dossierpagina op www.vlaamsparlement.be	

De Commissie voor Buitenlands Beleid, Europese Aangelegenheden en Internationale Samenwerking organiseerde op 26 en 27 maart 2013 een themavergadering over de Arabische Lente. Dat gebeurde middels twee hoorzittingen: tijdens de eerste hoorzitting, op 26 maart 2013, werd de thematiek in zijn algemeenheid besproken, evenals het belang van de regio in het algemeen. Tijdens de tweede hoorzitting, op 27 maart 2013, kwamen het belang van de regio voor Vlaanderen en de relaties met Vlaanderen aan bod. De Power-Pointpresentaties die een aantal sprekers hebben gebruikt en de reflectienota die de SARiV naar aanleiding van deze hoorzittingen opstelde, zijn te vinden op de [dossierpagina](#) van dit stuk op www.vlaamsparlement.be.

I. HOORZITTING VAN 26 MAART 2013

1. Uiteenzetting door professor dr. Sami Zemni

1.1. *Inleidend betoog*

De heer *Sami Zemni*, professor Vakgroep Conflict- en Ontwikkelingsstudies UGent, stelt vast dat de politieke omwentelingen van de laatste jaren in de Arabische wereld de geopolitieke status-quo van de regio grondig in vraag hebben gesteld. Deze veranderingen hebben ook al grote politieke, economische en sociale gevolgen gehad, niet alleen voor de bevolking van de Arabische wereld, maar ook voor Europa.

Arabische Lente: quid?

Wat houdt de term Arabische Lente precies in? Als daarmee wordt verwezen naar de massale mobilisatie van de Arabische volkeren om hun streven naar een menswaardig leven, met meer sociale rechtvaardigheid en vrijheid, te verduidelijken, dan is die term van toepassing. Als men daarbij echter denkt aan een of ander ideaal eindstation, een democratie naar westers model, met politieke representativiteit en vrije markt, dan is het veel minder duidelijk. Dat heeft te maken met de aard van de veranderingsprocessen. Het gaat niet om geruisloze transities van autoritaire of dictatoriale politieke systemen naar democratische systemen, maar eerder om revolutionaire en soms gewelddadige transities waarvan de uitkomst allesbehalve voorspelbaar is.

‘Revolutie’ is misschien een betere term. Volgens Van Dale heeft deze term behalve de betekenis van radicale verandering, ook een politieke betekenis, namelijk de omverwerping van een staatsgezag of de omwenteling van de politieke, sociale en economische verhoudingen. Wat is dan echter het verschil met een staatsgreep, een opstand of een burgeroorlog? Zijn de gebeurtenissen in Tunesië, Egypte, Syrië, Jemen of Bahrein allemaal hetzelfde type van veranderingen? Wanneer is het staatsgezag omvergeworpen? Is de val van Ben Ali of van Mubarak een vernietiging van het staatsgezag of alleen een afwisseling aan de top van de macht? In de definitie van het woordenboek ontbreekt echter het meest essentiële en tegelijk het meest positieve element van deze Arabische Revolutie, namelijk de maatschappelijke bewustwording en de actieve deelname van de massa’s aan het politieke proces. Deze bewustwording onderscheidt een revolutie van een staatsgreep, een burgeroorlog of een coup. De laatste twee worden meestal uitgevoerd door een andere kracht zoals het leger of gewapende militieën, en niet door het volk zelf.

De kern van een revolutie is de transformatie van de massa van passief object naar een handelend subject. De gebeurtenissen in landen zoals Tunesië en Egypte werden gekenmerkt door het massale karakter van de protesten. Het volk manifesteerde zichzelf als directe soevereine macht die de koers van de samenleving wilde beslissen. Dit vormt een breuk met het recente verleden van de regio. De dekolonisatiebewegingen in de twintigste eeuw hielden voor het Midden-Oosten slechts een gedeeltelijke vrijheid in. Het koloniale juk werd misschien wel afgeworpen, maar het werd vervangen door het voogdijchap van

militaire, dynastieke, religieuze of nationalistische leiders en elites, vaak in samenwerking met westerse broodheren. Het volk mocht dan in de meeste regimes volgens de grondwet de bron zijn van soevereiniteit, in de praktijk was het meestal een passief object dat geregeerd moest worden. Het mobiliseren van de massa's diende alleen ter ondersteuning van de tiermondistische aspiraties en de belangen van de regimes aan de macht. Democratische participatie was grotendeels uitgesloten.

Daarom ziet de spreker de Arabische Revolutie of Lente als een geheel van collectieve mobilisaties die leiden tot revoluties en opstanden waarin de volkeren van de regio streven naar meer waardigheid en vrijheid, hoe die ook wordt gedefinieerd. De politieke breuklijnen en machtsverhoudingen verschillen sterk van land tot land. De dynamiek van de verandering neemt dan ook verschillende vormen aan. Ze kristalliseert zich rond verschillende uitdagingen en zal dus ook andere uitkomsten hebben.

Doel uiteenzetting

Binnen de beschikbare tijd een exhaustief overzicht geven van twee jaar Arabische revoluties, is niet mogelijk. Er zal ook geen landenstudie worden aangeboden of dieper worden ingegaan op de oorzaken van de revolutie. Daarom zal de spreker zich toespitsen op een aantal algemene trends die belangrijk lijken op middellange termijn. Daarbij zal hij ook een aantal opmerkingen meegeven over specifieke landen en eindigen met een aantal beleidsaanbevelingen.

Van lente naar winter?

De voorbije maanden heeft het oorspronkelijke optimisme en de euforie geleidelijk plaats gemaakt voor onbehagen, twijfel en pessimisme. Dat groeiende negativisme is wellicht het gevolg van een eerder simplistische kijk op de gebeurtenissen in de regio.

De Arabische Revolutie is niet begonnen in december 2010 in Tunesië, maar eigenlijk al een decennium eerder, toen allerhande nieuwe volksbewegingen zich steeds meer gingen organiseren tegen de heersende regimes. De zelfverbranding van de fruitverkoper Mohammed Bouazizi in Tunesië bracht het volksprotest natuurlijk wel in een stroomversnelling. De roep van de Arabische volkeren voor een val van het regime hield echter veel meer in dan alleen een afwisseling van de macht. Het zou naïef zijn om te denken dat de sociale groepen die hun macht en privileges dreigen te verliezen en de internationale spelers die hun belangen bedreigd zien, bij de pakken zouden blijven zitten. Met hun betogingen voor het ministerie van Buitenlandse Zaken in Tunis, waar decennialang mensen werden gemarteld, gaven de Tunesiërs niet alleen uiting aan hun wil tot verandering, maar gooiden ze ook het juk van de angst af. Dat is het belangrijkste en het meest positieve van de Arabische Lente tot nog toe. Veel burgers in de regio zijn momenteel bang voor wat de toekomst zal brengen. Toch hebben weinigen heimwee naar de tijd van de Ben Ali's en de Mubaraks. Het publieke debat in het Midden-Oosten is fundamenteel veranderd. Het verdwijnen van de angst heeft geleid tot een enorme diversiteit aan stemmen in het publieke domein. In dat publieke debat weerklinken niet alleen behoudsgezinde, twijfelende en radicale visies, maar ook democratische, vrouwelijke en seculiere. Dat vormt een duidelijke emancipatorische breuk met het status-quo van het verleden.

De gewelddadige betogingen en de moord op de VS-ambassadeur in Libië, naar aanleiding van de B-film 'The innocence of muslims' leken voor veel internationale waarnemers een bewijs dat de Arabische democratisering had gefaald. Het geweld van extremistische salafisten wordt helaas gelijkgesteld met het gedrag van anderhalf miljard moslims. Deze incidenten hebben echter weinig te maken met een botsing van culturen of beschavingen of met een degeneratie van het Arabische democratiseringsproces, maar alles met de politieke strategie van de salafisten.

Salafisme

Het salafisme is een radicale stroming die de democratiseringsprocessen in de Arabische wereld een halt wil toeroepen. De salafisten geloven niet in participatie, volkssoevereiniteit en burgerdemocratie. Ze zweren bij een letterlijke interpretatie van de koran en van de sharia. Door chaos te creëren proberen ze democratisch gekozen regeringen, inclusief de islamisten, in diskrediet te brengen. Ze proberen de richting van de Arabische Revolutie ook te verleggen naar het religieuze en culturele terrein. In verschillende Arabische landen vormen de salafisten een luidruchtige minderheid. In oorsprong is deze stroming vooral een levenshouding en geen sterk georganiseerde beweging of politieke partij. Deze houding impliceert dat het respecteren van de religieuze voorschriften centraal moet staan in het leven van de gelovigen. Dit model vinden ze terug in de zogenaamde authentieke islam van de beginperiode.

Het woord ‘salaf’ verwijst naar de vrome voorouders in het Arabisch, de eerste medestander of salaf van de profeet. Hoewel zij door de nieuw verworven vrijheden van de Arabische Lente duidelijk maatschappelijk actief zijn geworden, hebben zij niet echt een concreet politiek alternatief. Zij reduceren alles tot de religieuze praktijk van het individu. Salafisten beweren dat als moslims godvruchtig leven, alle maatschappelijke problemen worden opgelost. Hun ultieme doel is leven volgens de strikte code waarin elke menselijke handeling wordt afgewogen tegen wat mag, wat toegestaan (halal) en wat verboden is (haram).

Tot voor kort leidde dergelijke houding tot een quasi sektarische terugtrekking uit de maatschappij. Vanuit het eigen grote gelijk verwierpen ze de verdorven buitenwereld. Sinds de Arabische Lente worden ook de salafistische bewegingen gestimuleerd om deel uit te maken van de politieke veranderingsprocessen. Velen hebben daarom voor de eerste maal politieke partijen opgericht met als doel hun uiterst conservatieve, sociale, religieuze gedragsnormen, ook wettelijk te verankeren. Deze puriteinen van de islam hebben er geen enkel besef van hoe zij een nationale overheid moeten beheren, werkloosheid moeten aanpakken of een moderne sociale zekerheid uitbouwen. Het geloof dat een betere wereld tot stand kan komen met voorbeeldig gedrag van de mens is een eeuwenoud idee, maar heeft in het verleden al geleid tot fanatisme, onderdrukking en verval. Toch krijgen deze politieke formaties veel steun van bijvoorbeeld rijke zakenmensen uit Saoedi-Arabië die de ideologie van het religieus individualisme beschouwen als een impliciete erkenning van de *laissez-faire*-economie en de nachtwakersstaat.

Vele Arabieren schrijven de groei van het salafisme voor een stuk toe aan het reactionaire Saoedi-Arabische bewind en zijn toenemende financiering van de meest conservatieve tendensen binnen de islam. Het wahabisme is een specifieke vorm van salafisme. Het is dan ook eigenaardig dat het Westen zijn trouwste bondgenoot in de regio niet tot de orde roept. De onvoorwaardelijke steun van het Westen aan het koningshuis, roept de vraag op in welke mate het Westen zit te wachten op democratie in het Midden-Oosten en Noord-Afrika.

Islamisme

Het islamisme of de politieke islam lijkt vandaag de grote overwinnaar te zijn van de Arabische Lente. Ook al speelden zij weinig tot geen rol in de opstanden zelf, konden ze in verschillende landen op overtuigende manier de eerste vrije verkiezingen winnen. In Egypte, Tunesië en Marokko kwamen islamitische bewegingen vaak na decennia van repressie aan de macht. De verkiezingsoverwinning van deze partijen was voorspelbaar. Jarenlang waren de islamisten de enige politieke beweging die het verzet tegen de autocraten symboliseerde. Zij waren het best georganiseerd en werden soms ook oogluikend toegestaan door de regimes. Zij trokken opmerkelijk genoeg niet naar de kiezer met een

programma voor een islamitische staat of voor de invoering van de sharia, maar met een programma voor een burgerlijke staat met respect voor de Arabisch islamitische identiteit. Dit vage en rekbare begrip kan het best worden begrepen als een culturele uitdrukking van politiek verzet tegen de historische koloniale erfenis, tegen de voortdurende interventies van Westerse mogendheden van de laatste twee decennia en tegen de militarisering van de oliediplomatie van de VS. De meerderheid van het electoraat van de Tunesische Ennahdapartij of van het Egyptische moslimbroederschap stemt niet op deze partijen wegens een religieuze drijfveer, maar eerder vanuit een Arabischislamitisch identiteitsbesef. Dit verklaart waarom veel van deze kiezers geen tegenstelling zien tussen deze partijen en het democratiseringsproces. Het is pas als deze partijen hetzelfde autoritaire economische beleid van hun seculiere voorgangers voortzetten, dat hun democratische legitimiteit aan het wankelen wordt gebracht.

De islamisten moeten door hun verkiezingsoverwinning verantwoordelijkheid opnemen en rekenschap geven van hun beleid. Ze moeten nu bewijzen dat zij ook concrete oplossingen kunnen bieden voor de problemen die de mensen het meest aanbelangen. Deze problemen zijn niet van culturele of religieuze aard, maar betreffen economische, sociale en geopolitieke relaties.

Waarnemers stellen al lang dat de islamisten geen revolutionaire dromen over de economie koesteren. Tot nog toe wordt het economisch beleid van hun voorgangers zorgvuldig nagebootst. De islamisten vinden zich gemakkelijk in de recepten van de internationale economische ordening. Ook in internationale relaties blijken de islamisten pragmatisch te zijn. Ze willen de beste relaties uitbouwen met de internationale gemeenschap en zijn niet geïnteresseerd in politiek avonturisme. Vooral de houding van president Morsi ten opzichte van de Palestijnse kwestie is opvallend. Hoe de geopolitieke strategie op lange termijn zal evolueren is onduidelijk. Tot op heden blijft Egypte zijn internationale verdragen respecteren. De demonisering van de islamisten als antiwesterse krachten werd steeds schromelijk overschat. Deze eerder pragmatische houding van de islamisten roept de vraag op naar haar zogenaamde antiwesterse karakter. Vandaag is het duidelijk dat de islamisten goede economische en diplomatieke relaties willen onderhouden met het Westen. De kern van hun antiwesterse houding is een afkeuring van het culturele, seculiere model van het Westen. De oppositie van de islamisten ten aanzien van het Westen was nooit ingebed in een economische lezing van ongelijke verhoudingen. Het is eerder een moralistische verwerping, een culturele inmenging en wat zij zien als culturele overheersing.

De islamisten vallen terug op een conservatieve politieke tactiek om hun tekortkomingen op andere politieke beleidsdomeinen te verdoezelen. Dit was duidelijk in Egypte en Tunesië: wanneer een beleidsaspect grondig wordt bekritiseerd door het volk, proberen de islamisten de discussie te verleggen door een nieuw politiek discussiepunt over Arabische identiteit te introduceren.

De islamistische partijen hebben vandaag de macht en de vrijheid om zich politiek te manifesteren, maar zij zullen zich moeten aanpassen aan het van onder uit gestimuleerde democratiseringsproces. Ze zullen zich moeten conformeren aan de dynamiek van de sociale, religieuze en politieke context waarbinnen ze werken. Anders zullen ze zichzelf buitenspel zetten, wat al zichtbaar wordt in een aantal landen: ze blijven politieke zwaargewichten, maar boeten in aan invloed.

Sociaal protest, jongeren en vakbonden

De representatieve burgerlijke democratie vormt een duidelijke stap vooruit in vergelijking met het autoritarisme van weleer. Toch rijst de vraag of precies die vorm van democratie het eindpunt zal zijn van de revoluties in het Midden-Oosten. Naast de strijd tegen dictatuur en onderdrukking, hielden de spontane volksopstanden ook de belofte in van nieuwe

samenlevingsvormen en nieuwe politieke praktijken. Dit is vandaag het best zichtbaar in het voortdurend sociaal protest, de politieke acties van jongeren en vrouwen en de rol van vakbonden.

Het is een goed teken dat de Arabische bevolkingen blijven mobiliseren tegen het beleid van de verkozen regeringen. Ze tonen daarmee aan dat ze niet alleen een wissel van de wacht wensen, maar ook een meer diepgaande verandering die vooral gericht is op meer sociale rechtvaardigheid, meer ontwikkeling en meer vrijheid. Het sociaal protest is een cruciale politieke factor geworden in verschillende landen die een revolutie kenden, zoals Tunesië en Egypte, of in landen die een meer gecontroleerd veranderingsproces kennen, zoals Marokko of Algerije. In dat protest spelen de vakbonden een vooraanstaande rol. Zij zijn niet alleen de krachten die economische ontwikkeling en gelijkheid op de agenda zetten, maar spelen steeds meer een politieke rol.

Voorals in Tunesië is het afgelopen jaar duidelijk geworden dat de UGTT één van de grootste politieke uitdagers is geworden van de islamistische partij Ennadha. De relatie tussen beide is explosief en leidde meermaals tot politiek getouwtrek en robuuste uitspraken en zelfs handgemeen. Hoewel de klassieke islamisten zich niet vereenzelvigen met hun salafistische concurrenten, worden de puriteinse religieuze politiediensten oogluikend getoleerd, deels om de linkse, liberale en seculiere oppositiekrachten te bekampen en in toom te houden.

Geopolitiek en sektarisme

Vele Arabische landen worden van oudsher gekenmerkt door een complex samenleven van etnische en religieuze gemeenschappen. Door haar binnenlandse dynamiek en buitenlandse impact heeft de Arabische Revolutie in die landen ook opnieuw twijfel en onzekerheid meegebracht. Hoewel mensen in de hele regio op straat kwamen voor universeel democratisch burgerschap, maakte de burgeroorlog in Syrië op een pijnlijke wijze duidelijk dat zowel interne als externe factoren de sektarische kaart trekken.

Ook in Syrië begon de opstand als een spontane volksbeweging tegen een dictatuur. Het vreedzame verzet werd echter snel verwoogd door gewapende rebellie die grotendeels wordt gedragen door soennitische Moslimbroeders. De meest conservatieve krachten in de regio, Saoedi-Arabië en Qatar, hebben duidelijk de kant van de gewapende opstand gekozen en zien het seculiere bewind van al-Assad graag verdwijnen. Hun werkelijke doel is niet het steunen van de strijd voor democratie of meer vrijheid voor het Syrische volk, maar het terugdringen van de invloed van Iran in Syrië en de rest van de regio. Saoedi-Arabië en Qatar trokken in het verleden trouwens ook al de sektarische kaart. Het is niet ondenkbaar dat Syrië in een post-Assadtijdperk een slagveld van sektarisch geweld wordt dat kan overslaan naar andere landen in de regio, zoals Libanon. De GCC heeft onder voogdij-schap van Saoedi-Arabië een interventie in Bahrein uitgevoerd. Dat is een signaal dat de conservatieve Golfmonarchieën niet enkel bevreesd zijn voor een democratisch reveil in de regio, maar ook blijven volharden in hun etnisch-religieuze lezing van de conflicten. Toen Iran zich openlijk achter de demonstraties in Bahrein schaarde, duurde het niet lang vooraleer de haviken van het regime in Saoedi-Arabië en Bahrein het conflict afdeden als een sjiiitische sektarische opstand tegen het door soennieten gedomineerde koninkrijk. Het was ook opvallend hoe de VS, die in het land hun vijfde vloot hebben ondergebracht, de ogen sloten voor de meedogenloze repressie van de regerende dynastie.

Ondanks onderlinge meningsverschillen ontwikkelt zich geleidelijk een Saoedisch-Qatarese politiek-militaire veiligheidsas die de revolutionaire politiek een halt wil toeroepen, niet alleen in de Golf, maar ook ver erbuiten. Ook in Tunesië en Marokko laten de druk en de inmenging van Qatar zich bijvoorbeeld goed voelen. Het conservatieve soennitische machtsblok heeft maar matig belangstelling voor de emancipatiestrijd van de Arabische

volkeren, maar dient in eerste instantie de eigen belangen, vaak ook gesteund door de internationale gemeenschap. Vooral voor de Golf wijkt het diplomatieke discours van de VS en Europa vaak sterk af van het officiële discours ten opzichte van Tunesië of Egypte.

En Vlaanderen?

Tot slot presenteert de heer Zemni enige beleidsaanbevelingen. Islamisten lijken vooralsnog de procedurele kenmerken van een representatieve democratie te aanvaarden. Gezien het feit dat zij ofwel de verkiezingen wonnen of een aanzienlijk resultaat behaalden, zouden de EU, België maar ook Vlaanderen, kunnen werken aan een beleid van constructief engagement. Het heeft geen zin om de electorale werkelijkheid van de Arabische wereld te negeren, al belet dat niet om een specifiek beleid te voeren ten aanzien van islamistische bewegingen.

Om de fouten van het verleden niet te herhalen, moet het beleid op de verschillende niveaus coherent zijn. Onze retoriek over mensenrechten is alleen overtuigend als zij niet opgeofferd worden in de naam van stabiliteit of ter bescherming van directe materiële en economische belangen. Dat betekent ook dat we de lat niet hoger moeten leggen voor landen als Tunesië of Egypte, die in een revolutionair proces zitten, dan voor landen die trouwe bondgenoten zijn en tot nu toe weinig door de Arabische Lente geraakt werden, zoals Saoedi-Arabië, Qatar of Bahrein.

Een constructief engagement ten aanzien van de islamisten kan ons meer zeggings- en overtuigingskracht geven in mensenrechtenzaken. Zeker wat betreft de rechten van religieuze minderheden en vrouwen, kunnen we beter – zolang de islamisten op een democratische manier de macht uitoefenen – kiezen voor dialoog dan voor confrontatie. Een constructief engagement ten aanzien van de huidige regeringen betekent uiteraard niet dat niet kan worden samengewerkt met de organisaties van de civiele maatschappij, die vaak een andere politieke agenda hebben dan de islamisten. Het is echter belangrijk dat ook hier de fouten van het verleden niet worden herhaald. Er moet voor gezorgd worden dat onze samenwerking zo neutraal mogelijk overkomt en dat kan alleen door samen te werken met organisaties met diverse politieke achtergronden.

Economische samenwerking is primordiaal. De huidige crisis in de eurozone maar ook in verschillende Arabische landen maakt dat meer dan ooit noodzakelijk. Die samenwerking moet de vorm aannemen van nauwe economische ontwikkeling die de landen in de regio niet meer verder bezwaart met schulden. Daarenboven zou de politieke moed moeten worden opgebracht om na te denken over wat men in Noord-Afrika de verfoeilijke schuld noemt: de schulden opgebouwd door de vroegere autocraten en dictators. Duitsland heeft al laten weten dat het de Tunesische schuld wil omzetten in investeringen.

Vlaanderen kan verder ook goed werk leveren inzake onderwijssamenwerking. De spreker is ervan overtuigd dat een dergelijke investering, in weerwil van de taalbarrière, gunstige gevolgen heeft op termijn voor zowel de Noord-Afrikaanse bevolking als voor Vlaanderen, al was het maar door de afname van de migratiedruk.

Tot slot profileert Vlaanderen zich graag als promotor van de vrede. De spreker meent in dat verband dat veel omzichtiger moet worden omgesprongen met wapenleveringen. Men weet nooit tegen wie die wapens zich binnenkort kunnen keren, waarschuwt hij.

1.2. Vragen en opmerkingen van leden

De heer *Marc Hendrickx* treedt de vraag bij of alle Arabische revoluties wel van dezelfde aard zijn en of sommige niet verworden zijn tot particularistische belangenconflicten. Mag er worden geconcludeerd dat dé Arabische Lente niet bestaat of mislukt is?

De heer *Jan Roegiers* vraagt welke ontwikkeling in de politieke machtsverhoudingen de professor verwacht in de landen die hun eerste min of meer democratische verkiezingen achter de rug hebben, die de relatief beter uitgebouwde islamistische partijen meestal wonnen. Is er sinds het omverwerpen van de dictatoriale regimes ook vooruitgang op het vlak van de mensenrechten, meer bepaald voor vrouwen en seksuele minderheden? Is er een evolutie op het vlak van de sociale rechten? Wat bedoelt de spreker met een specifiek beleid ten aanzien van islamitische groeperingen? Kan hij ook concrete raad geven over wapenleveringen aan de genoemde landen?

De heer *Paul Delva* peilt naar de gevolgen van de omwentelingen voor de religieuze minderheden in de betrokken landen. Is de situatie even schrijnend als voordien of is er ook verbetering?

De heer *Christian Verougstraete* waarschuwt voor de vervanging van de ene dictatuur door de andere en geeft daarbij de vervolging van de Kopten in Egypte en van Westers georiënteerde mensen in Tunesië als voorbeelden. Bepaalde groepen, zoals de islamisten, maken misbruik van het gebrek aan democratische opvoeding van de bevolking.

De heer *Johan Verstreken* is geïnteresseerd in de positie van de vrouw in de samenleving en hoe die verandert tijdens de snelle ontwikkelingen die aan de gang zijn. Hij vraagt in dat verband ook naar de toestand in Marokko en Algerije.

De heer *Frank Creyelman* heeft vragen bij de pragmatische houding van de Moslimbroeders, wier handvest de sharia en het kalifaat als einddoelen naar voren schuift. Minstens 75 percent van de Egyptische moslims blijkt voorstander van het stenigen van overspelige vrouwen, het afhakken van de handen van dieven en de doodstraf voor afvalligen. Ook in Jordanië, Nigeria en Pakistan bestaat daarvoor een meerderheid. Hebben de omwentelingen daar iets aan veranderd?

1.3. Antwoorden van de heer Sami Zemni

De heer *Sami Zemni* antwoordt dat dé Arabische Lente erin bestaat dat volkeren het juk van de angst hebben afgeworpen, wat uiteraard tot conflicten leidt. Zoeken naar consensus in dialoog is iets wat men moet leren. De grotere vrijheid van meningsuiting is in elk geval nettowinst maar impliceert niet noodzakelijk dat de mensen voortaan ook kunnen doen wat ze willen. Dat is een probleem voor zowel de wet als de maatschappij.

Wat de positie van de vrouw betreft, wijst de heer Zemni erop dat die voor de omwenteling evenmin rooskleurig was in veel landen, behalve in Tunesië. Ook daar is er alvast wettelijk geen achteruitgang, ook al is er meer conservatieve, sociale druk op straat dan vroeger. Hij pleit ervoor het gevaar land per land te bekijken. Over Tunesië is hij gematigd optimistisch en in Marokko zal de koning als scheidsrechter blijven optreden. Voor seksuele minderheden vreest hij wel, want in de meeste landen is er geen draagvlak en geen begrip om deze problematiek vooraan op de politieke agenda te zetten. Dat betekent overigens niet dat ze niet georganiseerd zijn. Omdat ze behoedzaam aan de weg timmeren, moet ook onze steun discreet zijn.

De tendens over de maatschappelijke opinie spreekt hij niet tegen, ook al moeten opiniepeilingen in Arabische landen altijd met een korrel zout worden genomen. De spreker wijst erop dat de islamisering al aan de gang was voor de omwentelingen. Een oud handvest is ook iets anders dan een verkiezingsprogramma. Het klopt dat die partijen wel degelijk een slecht rapport hebben op het vlak van vrijheden en mensenrechten. Net daarom pleit hij voor een specifiek beleid naast het constructieve engagement. Aan de andere kant hebben partijen als de PJD in Marokko en Ennahda in Tunesië wel degelijk een hele weg afgelegd in hun islamitisch denken.

De heer Zemni wijst er voorts op dat sociale rechten wel degelijk bestonden onder de dictatoriale regimes, al stonden zij de laatste twee decennia onder druk van de bevolkings-explosie. Vakbonden als de Tunesische proberen die verworvenheden te behouden. Egypte is sociaal-economisch problematisch, zeker in vergelijking met landen die rijk zijn aan aardolie of -gas, wat hun de middelen oplevert om het gebrek aan vrijheid af te kopen.

Ook de positie van religieuze minderheden verschilt van land tot land. De breuklijn tussen Berbers en Arabieren in de Maghreb is al een hele tijd bespreekbaar. Er is al een hele weg afgelegd, ook al zijn er nog spanningen. De ultraconservatieve Golfregio reageert archaisch op haar sjiitische minderheden. In het Midden-Oosten heeft het Westerse ingrijpen van het homogene Irak een lappendeken van etnische en/of religieuze gemeenschappen gemaakt, maar overal ontstaan ook groepen die zich distantiëren van sektarisch denken, wat tot gematigd positivisme stemt. Hoe snel alles zal evolueren, hangt telkens af van de lokale geschiedenis en daarom is een gediversifieerde visie nodig.

2. Uiteenzetting van de heer ambassadeur Lahebib Adami

2.1. *Inleidend betoog*

De heer *Lahebib Adami*, ambassadeur en hoofd van de permanente vertegenwoordiging van de Arabische Liga in Brussel, gaat bij zijn uitleg van de omwenteling uit van de totale blokkering die voortkwam uit een veelheid aan contradicties, geënt op decennia van tragische en niet bijgestuurde vergissingen en geaccentueerd door een overhaaste, slecht voorbereide en chaotische kortetermijnpolitiek.

Een eerste politieke contradictie is dat regeringen democratie predikten, maar er wel in slaagden zichzelf op te volgen door middel van louter cosmetische veranderingen en bedrog. De explosie van sociale ongelijkheid en de corruptie gingen hand in hand. Een ander aspect is het bestuurlijke onvermogen van deze regeringen ten aanzien van de verzelfstandiging van de technestructuur, die niet langer de voorbereiding en uitvoering van het beleid ten dienste staat, maar wel zijn eigen en soms tegengestelde agenda. Verder werden deze regimes door hun bevolking gepercipieerd als medeplichtig aan de internationale politiek van de grootmachten, bijvoorbeeld in de gevoelige Palestijnse kwestie. De spreker noemt ook nog de controle over migratiestromen, de toegang tot de natuurlijke rijkdommen en het indijken van bepaalde ideologische en politieke stromingen. Welnu, een nieuwe generatie van hoog opgeleide werklozen, die deze ondraaglijke situatie beleefde en tegelijk dankzij de moderne communicatiemedia de ontwikkelingen in de wereld volgde, heeft hieraan een halt willen toeroepen.

Minstens drie factoren bepalen volgens de ambassadeur deze in de Arabische wereld nooit eerder geziene, spontane en door niemand voorspelde beweging: de aard van de politieke regimes, de socio-economische situatie en de aard van de internationale reactie op de gebeurtenissen. De aard van de politieke regimes wordt, naast de voor alle ondemocratische regimes klassieke toe-eigening, gekenmerkt door weerstand tegen verandering. Persoonsgebonden en autocratische regimes vertonen weinig bereidheid tot verandering, minder persoonsgebonden en minder autocratische regimes daarentegen staan meer open voor verandering en zijn in staat om van gedaante te verwisselen als hun bestaan bedreigd wordt. De tweede factor, de socio-economische situatie, zorgde voor de detonatie, maar zou ook als een boemerang kunnen terugkeren en het democratische proces afremmen. Wat de internationale reactie op de gebeurtenissen betreft, zou het gebruik van geweld de toestand kunnen destabiliseren en de overgang naar een democratisch regime vertragen, waarschuwt de spreker.

De heer Adami is persoonlijk van mening dat uiteindelijk die drie factoren zullen convergeren, zij het met verschillende snelheden. De Arabische landen zullen volgens hem langs

verschillende wegen de democratie bereiken, al zal de weg nog lang en moeilijk zijn, met zowel politieke als economische problemen. Begeleiding door de internationale gemeenschap is erg belangrijk, op voorwaarde dat zij niet op recuperatie gericht is. Bij wijze van contrast vermeldt de spreker tot slot het boek 'Le printemps arabe: une manipulation?' van een eminent Parijs politicoloog. Die auteur is een heel andere mening toegedaan, heeft het over de nieuwe Arabische wanorde en roept op "Révoltez-vous, vous êtes filmés!".

2.2. *Vragen en opmerkingen van leden*

De heer *Frank Creyelman* is het ermee eens dat de revolutie is ingegeven door de jeugd en door gevoelens van frustratie. De sociaal-economische situatie was allicht inderdaad de rechtstreekse oorzaak. Als buitenlandse inmenging tot destabilisatie heeft geleid, waar gaat het dan concreet over? Hoe moeten de Westerse democratieën met deze nieuwe regimes omgaan?

De heer *Jan Roegiers* wil weten welke politieke evolutie de ambassadeur verwacht. En hoe ziet hij de ontwikkeling van sociale rechten en mensenrechten, in het bijzonder wat vrouwen en seksuele minderheden betreft? Volgens de vorige spreker zijn er mogelijkheden om her en der kleine stappen voorwaarts te zetten. Welke houding raadt de spreker België en inzonderheid Vlaanderen aan ten aanzien van de betrokken landen?

Volgens mevrouw *Mia De Vits* zal het succes van de democratisering ook afhangen van de mogelijkheden voor decentralisering in de staatsstructuur, in welke vorm dan ook. Ziet de ambassadeur daar al een begin van of blijft alles centraal geleid, ook onder de nieuwe regimes?

De heer *Paul Delva* peilt ook bij deze spreker naar de situatie van de religieuze minderheden in de regio en de evolutie daarvan.

De heer *Christian Verougstraete* vraagt of de jeugd, die inderdaad een belangrijke rol speelde in de omverwerping van regimes, een brede, democratische kijk op de wereld heeft, dan wel op een of andere manier in een islamistisch kader zit. Is die jeugd al dan niet de motor van de democratie?

2.3. *Antwoorden van de heer Lahebib Adami*

De heer *Lahebib Adami* antwoordt dat de EU zich bewust is van de noodzaak om de coöperatie te versterken met haar Arabische buurwereld. Om te beginnen moet de Unie zich samen met de VS inzetten om een vreedzame oplossing te vinden voor de Palestijnse kwestie, die door de gewone Arabier als onrechtvaardig wordt ervaren sinds 66 jaar. Alle ingrediënten zijn daarvoor immers voorhanden. De Europese houding ten opzichte van Syrië wordt door de ambassadeur zeer verwelkomd. De EU heeft gelukkig niet gekozen voor een vermenigvuldiging van initiatieven, maar voor begeleiding in de richting van gedeelde veiligheid en welvaart, gefundeerd op democratie en mensenrechten.

Wat de mensenrechten en de rechten van de minderheden betreft, moet er rekening mee worden gehouden dat niet alles tegelijk kan worden aangepakt. De spreker herinnert eraan dat het Westerse democratierecept ondertussen ook al driehonderd jaar oud is. Het is eenvoudig onmogelijk om dat letterlijk en onmiddellijk over te plaatsen naar de andere kant. Wel haalbaar is de problemen een voor een aanpakken en daarbij voorrang verlenen aan wat essentieel is, met name de bevolking in de gelegenheid stellen om haar soevereiniteit uit te oefenen door middel van correcte verkiezingen. Er is eerst en vooral een stevige democratische basis nodig die voor stabilisatie zorgt. Maar de spreker merkt nogmaals op dat dezelfde socio-economische condities die als katalysator fungeerden, een obstakel zouden kunnen worden voor de verdere democratisering. Waakzaamheid is daarom wenselijk. De Arabische Liga werkt overigens nauw samen met de diensten van de EU, inzonderheid

de dienst van mevrouw Catherine Ashton. Wat de jeugd betreft, verzekert hij dat die voldoende rijp is om een rol als gesprekspartner te spelen.

De spreker is het, wat de salafisten betreft, in verregaande mate eens met de omschrijving door professor Zemni. Het salafisme is een beweging die achterwaarts in de geschiedenis wil treden, met de blik gericht op een gedroomd verleden, in de plaats van te proberen om een oplossing te vinden voor de bestaande problemen. Hij gelooft niet dat er enig Arabisch burger is die geen respect heeft voor welke minderheid dan ook. Hij erkent wel dat er over seksuele minderheden geen consensus bestaat in de Arabische wereld. Tot slot wijst hij nog op het belang van de moderne communicatiemedia en verzekert dat de jonge generatie op dat netwerk aangesloten is.

3. Uiteenzetting van mevrouw Simone Susskind

3.1. Inleidend betoog

Mevrouw *Simone Susskind*, voorzitter van Actions in the Mediterranean, bevestigt dat er bij de Arabische Lente sprake is van een jonge bevolking die gekant is tegen dictatuur en die verbonden door de nieuwe technologie, haar waardigheid opeist, haar vrijheid en haar recht op meningsuiting. Dezelfde eisen werden overigens al in 2009 geformuleerd tijdens de brutaal neergeslagen betogingen tegen het Iraanse regime. De spreekster pleit ervoor de huidige gebeurtenissen met een positieve en begrijpende blik te bekijken en de fouten uit het verleden niet te herhalen.

Vervolgens gaat ze kort in op de situatie van de vrouwen. In Tunesië bijvoorbeeld werd na de revolutie volkomen pariteit verplicht op de kandidatenlijsten voor de parlementsverkiezingen, waardoor het aandeel van de vrouwen in het parlement nu respectabel is. Overigens zijn heel wat van die vrouwen lid van Ennahda. Ze onderstreept dat de pogingen van die partij om de opstelling van de grondwet te beïnvloeden, altijd bestreden zijn. Zo heeft publiek protest bijvoorbeeld verhinderd dat de sharia in artikel 1 van de grondwet werd opgenomen.

Na de moord op de linkse Tunesische leider Chokri Belaïd, een van de pleitbezorgers van de civiele staat, verdedigde de eerste minister, tegen zijn partij Ennahda in, de vraag van de bevolking om een regering van technocraten te vormen en nam hij ontslag toen de partij dat weigerde. Uiteindelijk moest de nieuwe premier toch drie onafhankelijken in zijn regering opnemen. De spreekster concludeert dat niet alles dus verloopt zoals de islamisten het zouden wensen. Ook in Egypte is president Morsi door moedige getuigenissen van vrouwen over publieke groepsverkrachtingen, verplicht geweest om de islamitische oproepen tot zedige kledij tegen te spreken met de oprichting van een werkgroep. Het glas is dus tussen halfleeg en halfvol.

Er beweegt wel degelijk heel wat, maar nog niet voldoende, stelt de spreekster. Het Westen moet omzichtig, doorgezet, maar ook grensbepalend een rol spelen in het ondersteunen van die veranderingen in alle domeinen, die ook gewenst blijkt onder islamisten. Tekenend daarvoor was onder meer het feit dat bij de teraardebestelling van Chokri Belaïd zowel ongesluierte als gesluierte vrouwen en mannen met baarden samen de begraafplaats betraden, waar dat onder de islamregels normaal niet gebeurt. Vrouwen gaan normaal immers pas de volgende dag naar de begraafplaats.

Mevrouw Susskind is het met professor Zemni eens dat een positief engagement van het Westen wenselijk is met alle partijen van het islamitische establishment in de betrokken landen. Dat establishment toont zich bereid te luisteren en evolutie na te streven, naar aanleiding van de confrontatie met toestanden waarop het niet voorbereid was.

Europa draagt volgens de spreker een heel specifieke verantwoordelijkheid bij de dramatische ontaarding van de situatie in Syrië. Het bleek niet in staat een revolutie te ondersteunen van een groot deel van de bevolking dat maandenlang vreedzaam betoogde tegen een crimineel regime, in het nuchtere besef dat elke manifestatie doden zou opleveren maar toch moedig doorzette. Die mensen voelen zich door het Westen in de steek gelaten. Dat is ook het persoonlijke aanvoelen van mevrouw Susskind, maar ook van François Hollande en David Cameron. Ze stelt dat het Westen perfect weet hoe en via wie de juiste wapens te leveren aan het bevrijdingsleger opdat het zich zouden kunnen verdedigen naar behoren. Er vallen nog elke dag tussen honderd en tweehonderd dodelijke civiele slachtoffers onder bombardementen, onder wie vele vrouwen en kinderen. Mevrouw Susskind roept op om dat niet langer te accepteren en het als item in de debatten op elk niveau op te nemen.

Tot slot komt de spreker nog terug op een recente viering van twee jaar revolutie in Syrië, als teken van solidariteit met de Syrische bevolking. Eén van de sprekers was de Italiaanse jezuïet Paolo Dall'Oglio, die gedurende dertig jaar op enkele tientallen kilometer van Damascus in een klooster de interreligieuze en intercommunautaire dialoog trok. Hij werd in de zomer van 2012 uit het land gezet door de Syrische overheid. Sindsdien was hij wel alweer drie weken in het noorden van Syrië, maar hij blijft spreken vanuit Koerdistan. Hij roept uitdrukkelijk op om grondig en hoogdringend te overwegen wat men in Syrië gaat ondernemen om een bloedbad te vermijden waarbij vooral christenen en Alawieten het slachtoffer worden. Daar ligt volgens de spreker de zwaarste verantwoordelijkheid en ze sluit zich bij deze oproep aan.

3.2. *Vragen en opmerkingen van leden*

De heer *Paul Delva* vindt het feit dat er in Egypte op aangeven van de president een werkgroep wordt opgericht om over belangrijke zaken als de groepsverkrachtingen te praten, lang niet zo positief als het wordt voorgesteld door de spreker. De initiële reactie van de ministers is op zijn minst beangstigend. De spreker erkent wel de positieve evolutie die is ingezet, waardoor vrouwen durven getuigen, maar hij blijft de achtergrond waartegen dit gebeurt toch pijnlijk vinden.

De initieel vreedzame demonstraties in Syrië zijn uiteindelijk in een gewelddadig conflict uitgemond, beaamt de heer *Frank Creyelman*. Hij stelt dat de revolutie daar intussen ook wel 'geschaakt' is door niet zo vreedzame islamisten. Zonder voorstander te zijn van het beleid van Bashar Assad, kan dan toch de vraag worden gesteld of men in dat geval niet beter af is met een seculiere dictatuur dan met een religieuze dictatuur.

3.3. *Antwoorden van mevrouw Simone Susskind*

Mevrouw *Simone Susskind* onderstreept dat niet door de betrokken vrouwen zelf maar wel onder de bevoegdheid van de president een werkgroep is opgericht. De spreker denkt en hoopt vooral dat er voldoende druk komt vanuit de maatschappij en de vrouwenbewegingen om iets te doen bewegen. De situatie in Egypte is veel complexer wat vrouwenrechten betreft dan in Tunesië, beklemtoont zij. Elk land moet in die zin genuanceerd bekeken worden. Er is maatschappelijke en politieke dialoog nodig. Tegelijk lopen er tal van projecten die ondersteuning verdienen. Zelf is ze betrokken bij een project dat niet meteen gelinkt is aan Egypte maar beoogt een klein dynamisch netwerk van jonge politiek bewuste vrouwen op te bouwen in de Maghreblanden dat gekoppeld is aan jonge Belgische vrouwen in de politiek. Europa kent een aanzienlijke immigratiebeweging vanuit de Maghreblanden en het is dan ook belangrijk dat de banden tussen de maatschappelijke leefwerelden worden aangehaald. Dat kan als brug dienen inzake de verdere ontwikkelingen. Een rooskleurige toekomst voorspellen kan de spreker niet. Er is, zoals ook de vorige sprekers al aangaven, nog een lange weg te gaan en die zal stappen voorwaarts, maar ook achteruitgang brengen. Men staat voor een historisch punt waarin het Westen een rol te spelen heeft.

Met betrekking tot Syrië heeft pater Dall'Oglio, toen hij vorige week in België was, ertoe opgeroepen om niet zonder meer alle islamistische bewegingen als terroristisch te klasseren of ze ervan te verdenken een verborgen agenda te hebben. Onder de islamistische groepen zijn er weliswaar minderheden die dergelijke ideeën aanhangen, maar de overgrote meerderheid ervan wil volgens de pater ook juist die regimes omverwerpen. Er is werk aan de winkel voor wie nu al een civiele staat wil en de groepen die zich veeleer islamitisch dan islamistisch zouden noemen. Ook die groepen evolueren. Cruciaal is de weg vrij te maken met enige fijngevoeligheid voor wat er aan de gang is. De democratie die daar gevormd wordt, kiezen zij en ze zal niet noodzakelijk dezelfde vorm aannemen als de onze, stelt mevrouw Susskind tot slot.

4. Uiteenzetting van professor dr. Jan Wouters en mevrouw Sanderijn Duquet

4.1. Inleidende betogen

De heer *Jan Wouters*, professor aan de KU Leuven, directeur van het Centre of Global Governance Studies en voorzitter van de SARiV, wil inzichten delen die zijn ontstaan vanuit onderzoek. De SARiV boog zich over de problematiek van de Arabische Lente en bereidt een reflectienota voor ter zake. Die nota, die morgen op de tweede hoorzitting door de secretaris zal worden voorgesteld, bekijkt onder meer hoe Vlaanderen kan inspelen op en omgaan met de dynamieken van de Arabische Lente. Concreet wordt ook onderzocht welke beleidsinstrumenten Vlaanderen daartoe ter beschikking heeft, wat al loopt en wat nog kan gebeuren.

In academische zin evalueert de professor de Europese strategie en dimensie en de betekenis daarvan voor Vlaanderen. Dat onderzoek stoelt op een aantal recente eigen papers, zoals een bijdrage voor 'Lessen voor de 21ste eeuw', maar ook een Engelse paper die samen met mevrouw Duquet werd opgesteld en zal worden gepubliceerd in het *Yearbook for European Law*.

Professor Wouters licht kort de structuur toe van de presentatie. De diverse EU-instrumenten zullen worden bekeken. De EU heeft een ruim pakket aan bevoegdheden inzake buitenlandse betrekkingen en is gekend als een belangrijke handelsactor. In die hoedanigheid nam ze ook initiatieven ten aanzien van de MENA-regio. Het luik gemeenschappelijk buitenlands en veiligheidsbeleid of de voormalige tweede pijler van de EU, behelst een aantal initiatieven met een sterke rol voor mevrouw Ashton, de hoge vertegenwoordiger voor het buitenlands en het veiligheidsbeleid van de EU. Tevens wordt ook het instrumentarium van de EU met betrekking tot mensenrechten en democratie doorgelicht. Dat bevindt zich op het snijpunt van het gemeenschappelijk buitenlands en veiligheidsbeleid en het communautaire instrumentarium, of de verschillende programma's die worden beheerst door de Europese Commissie op gebied van externe actie rond mensenrechten en democratisering. Daarnaast worden nog de engagementen van de EU binnen het kader van de samenwerkingsverbanden onder de loep genomen. In eerste instantie gaat het dan om de globale structuren, maar net zo goed de regionale actoren, met de Arabische Liga op de eerste plaats. Ten slotte wordt naar een antwoord gezocht op de vraag in hoeverre van de Europese ervaringen en de initiatieven van de voorbije twee jaar in antwoord op de Arabische Lente, kan worden geleerd voor Vlaanderen.

Het EU-beleid in drie slagzinnen

Met betrekking tot het Europese beleid zijn de onderzoekers nogal kritisch ingesteld, vooral wat betreft de initiatieven van de EU en dit op basis van de analyse daarvan. Men vreest dat het grotendeels gaat om oude wijn in nieuwe zakken en voor een klein stukje om nieuwe wijn in oude zakken. Zelfs op het niveau van de EU blijkt er een pijnlijk gebrek te zijn aan creatief en langetermijndenken over de MENA-regio. Er is geen echte strategie,

al kwam er vrij snel reactie op de Arabische Lente. De ideeën waren er al en worden in een nieuwe verpakking gegoten: herziening van het nabuurschapsbeleid, partnerschap voor democratie enzovoort.

Tweede slagzin is ‘veiligheid voor alles’. De EU neemt nog steeds veiligheid en stabiliteit in de regio als haar voornaamste prioriteiten op. Dat is geen nieuwe ontwikkeling, al wordt er intussen wel een kader rond aangebracht inzake mensenrechten en democratie, met een aantal bittere gevolgen.

Een derde algemene bevinding is dat de EU de mond vol heeft van het connecteren naar de civiele maatschappij. In antwoord op de Arabische Lente zijn dan ook initiatieven aangekondigd zoals de people-to-people-exchanges en het stimuleren van een mondige civiele maatschappij in de betrokken landen en er middelgrote en kleine bedrijfsvoering te bevorderen.

De EU-strategie in de MENA-regio – inleiding

Mevrouw *Sanderijn Duquet*, onderzoeker aan het Centre for Global Governance Studies en het Instituut voor Internationaal Recht van de KU Leuven, herinnert in eerste instantie aan de instrumenten die de EU hanteerde voor de Arabische Lente. Het beleid werd volgens drie grote leidraden georganiseerd, met als startpunt het Barcelonaproces of Euro-Mediterranean partnership: in 1995 opgestart als multilaterale ambitieuze dialoog met forse doelstellingen, zoals een vrijhandelszone tussen de EU en de betrokken landen tegen 2010. In 2005 werd al vastgesteld dat de doelstellingen niet gerealiseerd zouden raken. Andere opties werden toen overwogen, zoals het Europees nabuurschapsbeleid. Dat is gericht op de oostelijke grenzen, maar ook op een zuidelijke component die in 2004 geactiveerd is. Dat betekende een meer traditioneel unilateraal buitenlands beleid vanuit de EU, minder mogelijkheid tot dialoog en met nadruk op economische motieven. In 2008 is de Unie voor het Middellandse Zeegebied geactiveerd, een samenwerkingsverband, georganiseerd buiten de formele grenzen van de EU, met landen uit de Arabische regio. Het hoofdkwartier bevindt zich in Barcelona. Die intergouvernementele unie vertegenwoordigt een soort micromanagementmodel. Er worden kleine commerciële projecten geselecteerd die vervolgens in de Arabische regio uitgevoerd worden. De unie heeft geen politieke doelstellingen en biedt een weg om kleine initiatieven te sponsoren en stabiliteit te creëren zonder politieke issues.

Alle algemene kaders hebben ook bilaterale componenten. Zo werden onder het partnership van 1995 associatieovereenkomsten gesloten met bijna elk land van de MENA. Onder het nabuurschapsbeleid zijn actieplannen van de EU opgesteld met doelstellingen die de Arabische wereld geacht werd te realiseren. Het betrof geen volwaardig bestuursmodel, maar veeleer een ruime toolkit met vele mogelijkheden voor de EU. Ad hoc werd ingeschat hoe er het best kon worden samengewerkt. De EU heeft zich wel op die toolkit gebaseerd toen in 2011 de Arabische Lente van start ging. De eerste reacties daarop kwamen dan ook niet van de EU, maar wel van leiders van een aantal lidstaten. De EU meldde zich voor het eerst in februari 2011 en stelde dat die oude instrumenten zouden worden aangewend, zij het aangepast.

In maart 2011 lieten de hoge vertegenwoordiger Ashton en de Europese Commissie gezamenlijk van zich horen in het Partnerschap voor Democratie en Gedeelde Welvaart met het Zuidelijke Middellandse Zeegebied. Die titel benadrukt het aspect democratie en de economische factor. In mei 2011 is voorts het nabuurschapsbeleid vernieuwd, al was de herziening daarvan al voorzien vóór de Arabische Lente.

In september 2011 werd het SPRING-programma voorgesteld. Het betreft een instrument van de Europese Commissie dat is voorgesteld als vlaggenschipinitiatief dat sectorover-

schrijdend zou zijn. Drie cruciale onderwerpen werden ermee ondersteund: democratische transformaties, opbouw van instellingen en economische groei. De financiële draagkracht was echter vrij beperkt: voor 2011 en 2012 is ongeveer 350 miljoen euro uitgetrokken. Dat kon dan ook niet gelden als het Europese antwoord op de Arabische Lente.

Uitdagingen voor vrede en veiligheid

Met de Arabische Lente zag de EU zich in de eerste plaats geconfronteerd met uitdagingen inzake vrede en veiligheid. De regio aan de achterdeur van de EU had een antwoord nodig, zo bleek uit de vraag van de bevolking om hulp. Ook strategisch is de EU gebaat bij stabiliteit in de omliggende staten. Die geostrategische stabiliteit blijft het best gegarandeerd in een democratische staat. Het gemeenschappelijke defensie- en veiligheidsbeleid van de EU is in de Arabische Lente niet volkomen benut. Met betrekking tot Libië is het meest optimaal ingezet, met onder meer de technische fact-findingmissie die een sterk signaal was. Op 1 april 2011 werd de EUFOR-Libyamissie aangekondigd, die mogelijke operaties op basis van de veiligheidsraadsresoluties 1970 en 1973 moest ondersteunen. De praktische impact bleef echter beperkt omdat de missie nooit geactiveerd is.

Er leefden verschillende visies onder de lidstaten en onder meer Frankrijk en Groot-Brittannië maakten een duidelijke statement door zich te engageren via de NAVO en niet de EU-instrumenten te gebruiken. Denemarken voer een eigen koers en deed met de NAVO mee, terwijl Duitsland de positie van het Verenigd Koninkrijk en Frankrijk niet volgde in de VN-Veilighedsraad en zich onthield bij de stemming over de resoluties die interventie in Libië mogelijk moesten maken. De EU opteerde voor meer alternatieve vrede- en veiligheidsinstrumenten, zoals een sterk sanctieregime, restrictieve maatregelen om leiders en organisaties aan banden te leggen en het beleid inzake wapenhandel waarover werd nagedacht. De staten blijken daar echter een eigen koers in te varen en de gemeenschappelijke richtlijn van 2008 is dan ook aan herziening toe.

Een ander facet van de vrede en veiligheid is de Europese veiligheid, met name de externe component van de Ruimte voor Vrijheid, Veiligheid en Rechtvaardigheid. Dat beslaat onder meer grenscontroles, samenwerking inzake asiel en migratie, justitiële samenwerking enzovoort. De Arabische Lente heeft niet tot een herziening van die instrumenten geleid, ondanks de scherpe feiten. De status-quo van het Europese beleid is ook hier behouden. Zo werd er voor de Arabische Lente al nauw samengewerkt met onder meer Tunesië inzake terrorisme, waarbij is aangedrongen op het goedkeuren van wetten om straffen op te leggen, processen te voeren enzovoort. Er weerklonk toen al kritiek vanuit ngo-hoek, omdat het een externalisatie van problemen zou zijn. Bij de installatie van de nieuwe Tunesische regering na verkiezingen, werd om hulp van de EU gevraagd bij het opbouwen van instituties voor verdere samenwerking inzake terrorisme. De EU is daar echter niet verder op ingegaan, wellicht omdat de dreiging van terrorisme niet meer zo groot is als in 2000. Die dreiging situeert zich intussen vooral in de MENA-regio zelf. Die regio diende steeds al als een buffer tegen criminaliteit, terrorisme en migratie en dat is in grote mate zo gebleven. De vraag is dan ook of er geen nood is aan een nieuwe benadering van veiligheid en waarom de bedoelde instrumenten niet opnieuw bekeken zijn.

Economische uitdagingen

Er zijn ook economische uitdagingen, samengevat in het 3M-beleid: money, markets en mobility. De Europese banken en de Europese investeringsbank in het bijzonder zijn sterk gemobiliseerd. Die laatste was al heel actief voor de Arabische Lente. In de periode 2000-2009 is 12 miljard euro geïnvesteerd, wat de bank meteen op de eerste plaats bracht als grootste ontwikkelingsbank, actief in de regio. Toen de Arabische Lente een feit werd, is beslist het plafond van de leningen met nog een miljard euro op te trekken. De vele investeringen bleven echter beperkt in resultaat. Een verhoging van het plafond impliceert geen

strategisch herbedenken van het beleid. De Europese Investeringsbank kampt nog steeds met problemen van rekenschap. Er zijn amper controlemechanismen om na te gaan wat er precies met het geld gebeurt in de regio. De EU maakte het via een statutenwijziging mogelijk voor de Europese Bank voor Wederopbouw en Ontwikkeling om actief te zijn in de regio. Dat lijkt wat bizar, omdat de bank op geen enkele ervaring daar kan bogen. Het nabuurschapsbeleid ten slotte omvat een aantal zeer sterke financiële projecten. De Arabische Lente voedde een grote bezorgdheid over toerisme, handel en economie die zouden stilvallen. Het nabuurschapsbeleid kon in die zin een belangrijke rol opnemen bij financiering van bepaalde projecten. Die werden niet zelden aan voorwaarden gekoppeld, zoals meer EU-geld naargelang er meer politieke en algemene doelstellingen werden bereikt in de bewuste landen. Meer voor meer, maar ook minder voor minder was het motto.

De tweede M staat voor markten. Tegen 2010 was eigenlijk al aan de belangrijkste verplichtingen van de in 1995 voorziene vrijhandelszone voldaan. Met bijna alle landen in de regio bestonden vrijhandelsakkoorden, maar het bleef moeilijk om Arabische landen te doen samenwerken. De enige die er vooralsnog in slaagden, zijn Egypte, Marokko, Jordanië en Tunesië, via de Agadirovereenkomst. Na de Arabische Lente koos de EU er niet voor om de klemtoon bij multilateralisme te leggen en te proberen meer landen tot de Agadirovereenkomst te doen toetreden. Wel werden de beste leerlingen van de klas aangespoord om dieper te gaan en nog meer verregaande vrijhandel te realiseren. Dat gebeurt bij wijze van ‘deep and comprehensive free trade agreements’. De EU is sinds 1 maart 2013 met de onderhandelingen daarover begonnen met Marokko.

De derde M, mobiliteit, is door de EU na de Arabische Lente veeleer gekaderd in het economische aspect dan in het veiligheidsaspect. Een grotere mobiliteit zou ook positief zijn voor democratie en economie. De Europese Commissie wil nu ook mobiliteitspartnerschappen sluiten, een instrument dat al in voege was sinds 2006, maar nooit in het kader van de Arabische regio was ingezet. Ook het gros van die partnerschappen bleef nog steeds beperkt tot grenscontroles, grensbeheer, geld daarvoor, preventie en bestrijding van illegale migratie, mensenhandel enzovoort.

Mensenrechten en democratie

Bij de EU leven veel goede intenties die men probeert aan te tonen via beleidsdocumenten waaruit moet blijken dat mensenrechten in democratie centraal staan. Dat is natuurlijk nog geen fundament voor een democratisch model. De EU heeft gebruik gemaakt van drie verschillende soorten instrumenten. In eerste instantie is dat het vernieuwde nabuurschapsbeleid, met een sterke nadruk op mensenrechten in democratie. Ten tweede is er het Europese instrument voor de democratie en de mensenrechten, dat eerder al bestond en gericht is op een geïntegreerde benadering van de mensenrechten in het externe beleid van de EU. In de huidige beleidsdocumenten wordt daar echter nog amper naar verwezen. Eerder wordt gerefereerd aan het Europees Fonds voor de Democratie, dat ook al bestond. De Arabische Lente bood een momentum om het te activeren. De doelstellingen behelzen onder meer het ondersteunen van de civil society, politieke partijen en vakbonden, maar dat bracht niets nieuw ten overstaan van het instrument voor de democratie en de mensenrechten, waarin het perfect had kunnen worden geïntegreerd. De EU sprak zichzelf daardoor ook wel tegen, oppert mevrouw Duquet. Uit de conclusies van de Europese Raad, een jaar voor de Arabische Lente, leidt ze af dat juist de beleidskeuze gemaakt werd om geen nieuwe instrumenten meer te creëren met nieuwe voorwaarden, zolang de bestaande niet voldoende geïmplementeerd waren.

Wat de financiering van het maatschappelijk middenveld betreft, is een belangrijke vraag wie de EU-partner is. De civil society ondersteunen is eenvoudig omdat het los van de overheid kan, er geen politieke keuzes gemaakt moeten worden en de financiering rechtstreeks kan gebeuren. De burgerbevolking aanvaardt dat ook gemakkelijk omdat het een

omwenteling kan betekenen in het persoonlijke leven van mensen. Tegelijk is er een soort van wedstrijd ontstaan tussen diverse sponsors, zoals Saoedi-Arabië of de Gulf Cooperation Council, die elk hun ngo's kiezen om te financieren. Dat opbod is te vermijden, maar er moeten natuurlijk wel partners gekozen worden. Het is vooral van belang om niet te vergeten dat er heel wat mensen zijn wiens belangen niet vertegenwoordigd worden. Ook zij moeten bij het beleid voldoende betrokken worden.

Samenwerken met internationale organisaties

De EU werkte al vruchtbaar samen met internationale organisaties zoals de VN. De banden met regionale organisaties werden eveneens aangehaald: de Afrikaanse Unie, de Organisation for Islamic Cooperation, de Gulf Cooperation Council en de Arabische Liga. Voordeel daarvan is dat die werkwijze een zekere legitimiteit inhoudt, omdat deze regionale organisaties landen verbinden die effectief tot de MENA-regio behoren.

Voorts heeft de EU ook ingezet op informele samenwerking, op economisch vlak via de G8. Een Deauvillepartnership was het resultaat, waarbij soms verder kon worden gegaan dan via de vrijhandelsakkoorden van de EU. Zo was er onder meer sprake van het opnemen van vrijhandel in diensten. Ook een aantal meer politiek gerichte organisaties speelde een rol in de informele samenwerking: Friends of Libya, Syria, Jemen. De EU nam eraan deel en speelde een positieve rol in het geheel.

Tot slot gaat mevrouw Duquet specifiek in op de samenwerking tussen de Arabische Liga en de EU. Die noemt ze opmerkelijk omdat Europa de Arabische Liga eerder zag als een club waarin de landen van de MENA-regio wel vertegenwoordigd waren, maar met de perceptie van niet echt een democratische werking. De toenaderingen waren er al voor de Arabische Lente en al heeft die geen volledige ommekeer teweeggebracht, beweegt er toch wel iets tussen de EU en de Liga. Concreet is er na de Arabische Lente aandacht besteed aan het verzorgen van opleidingen door de EU voor ambtenaren van de Arabische Liga. Er is een 'situation room' opgericht voor live communicatie tussen de leiders van de EU en van de Arabische Liga. Voorts hebben de EU en de Arabische Liga in Malta een liaison office. Zeer positief zijn ook de mogelijkheden voor samenwerking op de lange termijn, inzake vrede en veiligheid, maar vooral op economisch, juridisch en sociaal vlak.

Diplomatieke instrumenten

De EU heeft maximaal de diplomatieke instrumenten gebruikt. Er zijn een aantal Unie-delegaties, die functioneren als ambassades, ter plaatse waarmee de EU voet aan de grond heeft in de Arabische regio. Ze nemen zowel diplomatieke als andere taken op maar zijn gebonden door het Verdrag van Wenen inzake diplomatiek verkeer. Dat verdrag verbiedt interne inmenging in de staten waar de Uniedelegaties geaccrediteerd zijn. Het actief engageren van de civil society door Uniedelegaties ligt daardoor moeilijk, al gebeurt het wel en met resultaat. Om dat concept verder te laten groeien, is volgens de spreekster meer financiering en opleiding nodig, onder meer van delegatiepersoneel dat eigenlijk als ambassadeur functioneert om goede partners te zoeken.

De speciale vertegenwoordiger voor het zuidelijke Middellandse Zeegebied is de heer Bernardino León, die zijn taak opnam bij het begin van de Arabische Lente. Hij praat vooral met de overheidspartners binnen de regio en verpersoonlijkt de EU, die op die manier lijfelijk aanwezig is.

Over de Europese ervaringen

De EU heeft zichzelf een actieve rol toegemeten, maar zit nog vast in oude gewoontes. Een gebrek aan kritisch denken weegt nog steeds door. De inzet van de EU in de Arabische

regio is nochtans essentieel en moet worden doorgezet, want als de EU zou falen zou dat ernstige consequenties hebben op politiek, economisch en zelfs geostrategisch vlak. Of oplossingen bilateraal of multilateraal moeten worden gevonden, blijft onduidelijk. De spreker vindt beide nodig, net als oplossingen op maat voor bepaalde landen. Toch meent ze dat een multilateraal kader nodig is om het partnerschapsidee vast te houden.

Ook een effectieve monitoring van de fondsen en instrumenten van de EU, met allemaal hun eigen financieringssystemen is nodig. Dat dient gestroomlijnd en bijgewerkt inzake de voorwaarden. De samenwerking met Arabische partners is intussen wel versterkt. Er resten zeker nog groepen die nog meer betrokken kunnen worden, militaire en burgergroepen maar ook religieuze groepen.

Waarom heeft de EU een strategie nodig? De acties verlopen te gespreid. Het gebrek aan strategie legt snel duidelijke pijnpunten bloot. De EU moet zich volgens mevrouw Duquet bezinnen over de vraag waar ze de Arabische regio wil zien over twintig tot dertig jaar en op dat antwoord moeten verdere structurele stappen dan gebaseerd zijn.

Wat kan Vlaanderen hieruit leren?

Ook Vlaanderen moet naar een evenwicht zoeken tussen bilaterale en multilaterale oplossingen. Meer intensieve samenwerkingsverbanden met bepaalde landen in de regio, lijkt zeker mogelijk. Aansluiting zoeken bij de initiatieven van de EU is de boodschap, zo kan het EU-beleid misschien ook beïnvloed worden.

De fondsen zijn in Vlaanderen veel beperkter. Ze gericht toekennen is daarom essentieel, op basis van de doelstelling en van wie ze nodig heeft. Dat vergt een zorgvuldige selectie, door partnerlanden te selecteren of door te werken rond een aantal thema's.

Een strategie voor Vlaanderen kan gemotiveerd worden vanuit dezelfde vraag als voor de EU: waar wil Vlaanderen de Arabische regio zien over twintig à dertig jaar? Bijkomend moet bekeken worden waar Vlaanderen nuttig kan zijn bij het ondersteunen van een democratie op langere termijn. Mevrouw Duquet ziet daartoe wel enkele instrumenten. De focus en toepassingsgerichtheid ervan is echter zeer belangrijk.

Conclusie

De heer *Jan Wouters* concludeert dat Europa zich wat schuldig maakt aan kortetermijndenken. Het wilde direct reageren en resultaat zien, met het bestaande instrumentarium. Er is een grote behoefte aan een langetermijnvisie en een strategie.

Voorts vindt de spreker dat er lessen in nederigheid te trekken zijn. Enerzijds omwille van wat de Europeanen traditioneel in de regio hebben aangericht en wat een geloofwaardigheidsprobleem meebrengt. Anderzijds is nederigheid ook geboden omwille van de gebrekkige kennis en diepgang van de analyse van de eigenheid van de regio zelf. Er is onvoldoende kennis van die regio en geen duidelijk beeld van de ware achtergronden en fundamentele dynamieken van de Arabische Lente. Investeren in kennis is daar de boodschap, aan universiteiten, maar ook in de regio zelf.

Met de instrumenten van de EU en voor een stuk ook Vlaanderen in gedachten, moet uitgedokterd worden welke zinvolle initiatieven mogelijk zijn vanuit Vlaanderen, bijvoorbeeld qua onderwijs en onderzoek. De professor ziet daar alvast mogelijkheden: het Nederlands-Vlaams Instituut in Caïro, de 'transition fellowship programs' van de Vlaamse Gemeenschap. Er is ook het FWO, dat geregeld oproepen lanceert voor onderzoek met partnerlanden. Niets zou mogen beletten in die zin te investeren in samenwerking met landen in de Arabische regio, ongeacht het deficit aan universitaire en kennisinstellingen door

de lange eerder repressieve cultuur die daar bestond. Europa nam al een aantal initiatieven op het gebied van mobiliteit, met Erasmus Mundus dat zijn budget voor de regio verdubbeld zag. Het blijft wel bij relatief beperkte bedragen en de vraag is of extra inspanningen niet aangewezen zijn, vooral ten behoeve van onderzoek en kennisopbouw. Dat zou kunnen via het Europees Onderzoeksprogramma. Dat gaat van het zevende kaderprogramma naar Horizon 2020 en naar minder bekende instrumenten zoals COST. Het lijkt tijd om de MENA-regio integraal te betrekken. De huidige middelen volstaan echter niet om een grondige kennis en analyse van de processen te garanderen en meer aan te pikken bij de werkelijke dynamieken in de diverse maatschappelijke omgevingen.

Tot slot lanceert de spreker een oproep om het concept van een grotere denktank op een Europees niveau te brengen om het beleid te kunnen voeden en van op een zekere afstand van de dagelijkse ontwikkelingen strategisch na te denken over het Europese en wellicht ook Vlaamse beleid.

4.2. Vragen en opmerkingen van leden

De heer *Karim Van Overmeire* ziet zich met de neus op heel wat feiten gedrukt door deze toch wel kritische blik op de EU. Dat het gemeenschappelijk buitenlands en veiligheidsbeleid nog niet op punt staat, was al duidelijk. De gebeurtenissen in het Midden-Oosten en Noord-Afrika zijn daar een illustratie van. Er is inderdaad ook een gebrek aan kennis en ervaring met de regio en al de specifieke eigenheden ervan.

Hoe kijken andere actoren, de VS, Rusland en China, tegen de gebeurtenissen aan? Dat ook zij in snelheid genomen zijn, lijkt de spreker duidelijk. Komt er dan wel een verfrissend nieuw beleid van daaruit met betrekking tot de Arabische regio, of wordt ook daar veeleer geïmproviseerd? Vlaanderen werd door de gebeurtenissen evenzeer verrast en tracht de schade te beperken. Het is vooral zoeken naar hoe het verder moet en proberen te begrijpen wat er gebeurt.

Het lid wil de sprekers best volgen inzake het gebrek aan kritisch denken, de nieuwe benadering van het veiligheidsconcept en van mobiliteit en migratie, maar verneemt graag hoe ze dat dan concreet zien. Het migratiebeleid blijft nog altijd vrij soepel, wereldwijd beschouwd. Het lijkt de heer Van Overmeire cruciaal een grote uitstroom te verhinderen van alle actieve, interessante en dynamische krachten richting Europa. Daarmee zou de regio ten prooi vallen aan wie er minder goede bedoelingen mee heeft. Hoe vindt men daar het juiste evenwicht?

4.3. Antwoorden van de heer Jan Wouters

De heer *Jan Wouters* beaamt dat het allemaal te snel is gegaan om het te kunnen volgen, wereldwijd. In maart titelde *Foreign Affairs*, zowat het establishmentblad van het buitenlandse beleid van de VS: 'Arab Spring: why and how it happened and why nobody saw it coming'. De paradox voor president Obama was de link met zijn befaamde speech in Caïro die eigenlijk een oproep was voor democratisering en hervormingen, met de duidelijke boodschap dat elk regime bestaat bij de gratie van de steun van zijn bevolking. Dat de Arabische Lente als een complete verrassing is gekomen, wijt de spreker ook aan het feit dat wie met de betrokken landen omging, door een soort van consensueel denken voor een stuk in slaap is gewiegd: door de omgang, het streven naar stabiliteit en de permanente bevoorrading met olie, maar ook door de vele rapporten van allerlei internationale organisaties waarin onder meer Tunesië jarenlang zeer goede punten kreeg. De ware gemoedstoestand van de bevolking, van wie niet tot de klik van het regime behoorde, bleef echter verborgen: gebrek aan perspectieven voor zelfrealisatie, economische groei enzovoort. Ook de demografische factor, onder meer de grote jeugdwerkloosheid, bleek een rol te spelen in de mobilisatie. Essentieel is dat de juiste diagnose wordt gesteld van de oorzaken die tot de omstandigheden hebben bijgedragen, rekening houdend met de grote

verschillen in samenstelling van de bevolking in de betrokken landen, inzake religie en culturele achtergrond.

Zelfs met de nieuwe instrumenten van de EU blijft het gebrek aan kritisch denken gelden, meent de spreker. Zeer cruciale vraagstukken blijven onbeantwoord omdat ze politiek moeilijk liggen, zoals het migratievraagstuk. Kortlopende uitwisselingsakkoorden zoals Erasmus Mundus, zijn relatief onschadelijk. Een antwoord vinden op de vraag wat fundamenteel te doen met een regio met meer dan 500 miljoen werkzoekenden van jonger dan vijftientig jaar is een andere zaak. Zij zien het Europese continent dat als een fort wordt bewaakt, met Italië dat in samenspraak met het regime van Kadhafi mensen terugstuurde. Zo zijn er nog een aantal zeer penibele politieke en economische vraagstukken, waarover geen gemeenschappelijk Europees beleid bestaat.

De heer Wouters besluit dat goed moet worden beseft dat de EU ook maar is wat de lidstaten collectief willen doen en dat hangt integraal af van het beleidsdomein. Het buitenlands veiligheidsbeleid vereist unanimiteit en communautaire initiatieven zouden vlotter moeten kunnen gaan. Het probleem situeert zich voornamelijk bij een aantal sectorale velden zoals extern energiebeleid, migratie, en dergelijke. Ondanks het Verdrag van Lissabon blijkt Europa op dat vlak lang niet volwassen. Er is dus nog heel veel werk.

II. HOORZITTING VAN 27 MAART 2013

1. Uiteenzetting van de heer Dirk Van Steerteghem

1.1. *Inleidend betoog*

De heer *Dirk Van Steerteghem*, afdelingshoofd Internationale Handel F.I.T., brengt een visie op de Arabische Revolutie vanuit economisch perspectief, gericht op internationaal ondernemen met name vanuit Vlaanderen. De focus ligt op Noord-Afrika, ondanks uitlopers van de revolutie in het Midden-Oosten. Het vergt immers te veel tijd om alle landen die er effecten van ondervinden te behandelen in extenso. Bovendien ligt de oorsprong van de Arabische Lente in Tunesië en is de economische impact ervan het grootst in Noord-Afrika. Het gaat om vijf landen, waarvoor op de website van F.I.T. een landendossier ter beschikking is.

Bbp Noord-Afrika

In eerste instantie geeft de spreker een aantal algemene macro-economische cijfers mee. De regio telt ongeveer 2,28 percent van de wereldbevolking en staat in voor 0,85 percent van de wereldeconomie. Met uitzondering van Libië is het bbp per capita er zeer laag: 5720 dollar voor Algerije en de rest nog minder. Libië situeert zich een stuk hoger dank zij de olie-inkomsten, met 12.710 dollar en gaat stilaan in de richting van een Europees bbp. Op basis van deze cijfers zou kunnen worden geconcludeerd dat deze regio algemeen economisch dus niet zo belangrijk is.

Evolutie van het bbp

De regio kan nog steeds mooie groeicijfers voorleggen qua bbp en dat nuanceert het negatieve beeld. Zeker in vergelijking met de groeicijfers van Europa zit dat goed. De invloed van de Arabische Revolutie is voor een aantal landen zeer duidelijk, bijvoorbeeld voor Libië. De oorlog in 2011 genereerde een sterke daling van het bbp, het jaar nadien gevolgd door een zeer sterke stijging. De invloed is ook merkbaar in Egypte en Tunesië, maar voor de andere landen minder. De groeicijfers, met uitzondering van Libië, situeren zich voor de toekomst tussen 2,5 en 3,5 percent. Egypte kende in 2008 nog een groei van 7,2 percent. Prognoses voor 2014-2016 van de Economist Intelligence Unit, vertonen een gelijkaardig beeld. Ook in Libië zou de groei afzwakken en vergelijkbaar worden.

Vlaamse export naar Noord-Afrika

De Vlaamse export naar de vijf landen hield na de Arabische Revolutie zeer goed stand. Alleen voor Libië was er, om evidente redenen, een sterke terugval, maar die is intussen goedgemaakt. De cijfers voor 2012 geven nog geen volledig beeld, maar enkel van de eerste elf maanden. De trend is duidelijk positief, met een aanzienlijke groei, die de gemiddelde toename van de Vlaamse export overstijgt.

Het aandeel van de regio in de Vlaamse export groeit, maar blijft ook in 2012 beperkt tot iets meer dan 1,20 percent. Opmerkelijk is wel dat voor een land als Egypte op amper vijf jaar een toename te zien is van 0,18 naar 0,44 percent. Met uitzondering van Tunesië, stijgt ook het belang van de export naar de andere landen. Tunesië vormt een apart geval voor Vlaanderen, niet omwille van de export, maar wel omdat het een aantal Vlaamse textielbedrijven huisvest. Die hebben de voorbije jaren hun investeringen ‘on hold’ gezet omwille van de politieke en economische instabiliteit van de regio.

Netwerk van F.I.T. in Noord-Afrika

F.I.T. is met zijn netwerk in de vijf landen van de regio aanwezig. In Marokko, Libië en Egypte is dat met een kantoor onder eigen beheer. Het kantoor in Casablanca, Marokko, werkt uitsluitend voor Vlaamse bedrijven. De andere twee werken ook voor de Brusselse en Waalse bedrijven, als gevolg van het akkoord dat in oktober 2005 werd gesloten tussen de drie exportbevorderende organisaties. De kantoren in Marokko en Egypte worden bemand door een Vlaamse economische vertegenwoordiger. In Libië zit een lokaal aangeworven handelssecretaris. Voor Algerije en Tunesië doet F.I.T. een beroep op de kantoren van AWEX en Brussel Invest en Export. In beide landen zit een uitgestuurde handelsattaché.

Welke invloed had de Arabische Revolutie op dat netwerk? Het kantoor in Libië is in 2011 gesloten geweest, maar werd na de bevrijding meteen heropend. De minister-president ging kort daarna al op missie naar Libië. Het kantoor in Caïro, Egypte, baart het meeste zorgen. Het is gelegen bij de Belgische ambassade, dichtbij het Tahrirplein, een belangrijk verkeersknooppunt, maar ook naast de Syrische ambassade. Omwille van de rellen in de omgeving is het F.I.T.-kantoor vaak onbereikbaar. De medewerkers zijn daarop voorbereid en werken geregeld thuis, maar Buitenlandse Zaken zou toch overwegen om de Belgische ambassade elders in Caïro onder te brengen omwille van dit lokale probleem.

In de andere landen, Tunesië, Algerije en Marokko, functioneren de kantoren normaal.

Vragen van Vlaamse bedrijven

De spreker toont vervolgens een overzicht van het aantal dossiers die de kantoren behandelen. De cijfers van het aantal aanvragen van Vlaamse bedrijven die via F.I.T.-medewerkers in Vlaanderen naar de vijf kantoren in Noord-Afrika worden doorgegeven, zijn niet volledig, geeft hij mee. Ze moeten minstens verdubbeld worden, rekening houdend met het aantal aanvragen die rechtstreeks naar de kantoren worden gestuurd. De effecten van de Arabische Revolutie op die cijfers vertonen gelijkaardige trends als voor de andere cijfers: een terugval in 2011, vooral voor Libië. De cijfers voor Egypte, ondanks het feit dat de Vlaamse export daar in de voorbije jaren het sterkst groeide, laten toch een dalend aantal dossiers zien. Dat blijkt moeilijk te verklaren.

Samenwerking F.I.T. – UNIZO

Tot slot biedt de heer Van Steerteghem nog een zicht op de activiteiten gericht op Noord-Afrika, en specifiek op initiatieven in samenwerking met UNIZO Internationaal. In de

loop van 2012 werden een aantal infosessies gehouden en is er een missie met de minister-president geweest naar Marokko. Er wordt daarnaast vooral gemikt op gespecialiseerde beurzen, specifiek in de bouwsector. Het aangeboden overzicht is niet volledig, maar een volledige versie kan via de website van F.I.T. geraadpleegd worden.

1.2. Vragen en opmerkingen van leden en antwoorden van de heer Dirk Van Steerteghem

De heer *Jan Roegiers* wil in orde van grootte de verhouding kennen tussen het Noord-Afrikaanse deel van het gebied waar de Arabische Lente plaatsvond en het Midden-Oosten, met Saoedi-Arabië, de Verenigde Arabische Emiraten, Bahrein enzovoort. Zijn de evoluties in die landen gelijklopend met die in Noord-Afrika? Wordt ook daar de onzekerheid in de cijfers weerspiegeld? Voorts lijkt het interessant om ook het aandeel van wapenexport te kennen en de evolutie daarvan.

De heer *Dirk Van Steerteghem* kan daarop niet meteen een cijfer plakken, maar stelt dat economisch gezien Saoedi-Arabië en de Verenigde Arabische Emiraten elk apart al belangrijker zijn dan heel de regio Noord-Afrika. Voor de exportcijfers is er weinig effect vanwege de Arabische Revolutie gemeten in die landen. Die cijfers blijven stijgen, maar de percentages geven aan dat die stijging verhoudingsgewijs niet zo sterk is als bijvoorbeeld in Egypte. Er is veeleer sprake van een gestage evolutie, vooral omdat het aandeel export er al zo groot is.

F.I.T. houdt zich met wapenhandel niet bezig, benadrukt de spreker. Die bevoegdheid hoort toe aan het Departement Internationaal Vlaanderen, met de cel Wapenhandel.

De heer *Jan Roegiers* begrijpt daaruit dat bedrijven die wapens exporteren niet bij F.I.T. terecht kunnen voor de export naar landen waarheen ze willen uitvoeren. Houdt F.I.T. op geen enkele wijze cijfers in dat verband bij?

De heer *Dirk Van Steerteghem* legt uit dat dergelijke bedrijven wel degelijk een beroep kunnen doen op de ondersteuning van F.I.T., in zoverre ze uiteraard in orde zijn met de nodige vergunningen. De cijfers worden echter niet expliciet opgevolgd door F.I.T. en er is ook geen extra stimulering van dergelijke export. De cijfers zijn in de statistieken opgenomen, maar vormen geen focuspunt voor F.I.T.

Op de vraag van de heer Roegiers of er nog andere sectoren zijn waar voor gedetailleerde informatie naar de Vlaamse administratie moet worden verwezen, antwoordt de spreker dat wapenexport de enige uitsluiting vormt.

De heer *Marc Hendrickx* verheugt zich over de stijgende exportcijfers, ondanks de Arabische Lente. Wordt er extra op de bewuste regio ingezet? Mag er in de toekomst een nog meer significante stijging verwacht worden?

De heer *Dirk Van Steerteghem* stelt dat op de drie landen waar er een eigen kantoor is, wel degelijk sterk wordt ingezet. Voor F.I.T. is Afrika vooralsnog een vrij beperkt gegeven, in tegenstelling tot bijvoorbeeld Azië. Het beperkt zich vooralsnog tot Noord-Afrika en de vijf genoemde landen, met nadruk op Marokko, Egypte en iets minder Libië, samen met Zuid-Afrika. Er beweegt stilaan echter wel iets, ook in de rest van Afrika. Er tekent zich een behoorlijk potentieel af, waarvoor F.I.T. voor de nabije toekomst voorzichtig een strategie wil ontwikkelen. In Centraal-Afrika is F.I.T. voorlopig alleen via AWEX en Brussel Invest en Export vertegenwoordigd.

De heer *Marc Hendrickx* trekt de conclusie dat er nog heel wat mogelijkheden liggen voor Vlaamse bedrijven. Is er een zicht op de niches in die zin?

Het potentieel dat volgens de heer *Dirk Van Steerteghem* kan worden afgeleid uit de landen waar F.I.T. wel al aanwezig is, toont aan dat er vooral richting bouw, constructie en infrastructuur gekeken moet worden, maar ook naar voeding en voedingstechnologie. Vlaanderen is traditioneel sterk in de chemie en ook die sector blijkt belangrijk voor de bedoelde landen.

2. Uiteenzetting van mevrouw Brigitte Herremans

2.1. Inleidend betoog

Mevrouw *Brigitte Herremans*, medewerker Midden-Oosten van Broederlijk Delen en Pax Christi, zal ingaan op de wisselwerking tussen ngo's en de Arabische revoluties. Als bestuurslid van het Vlaams Vredesinstituut zal zij ook kort het net gepubliceerde rapport over wapenexport naar de Arabische wereld toelichten. Ze zal een stand van zaken geven van de Arabische revoluties twee jaar later. De belangrijkste focus ligt op Syrië, omdat Broederlijk Delen en Pax Christi daar bijzonder actief zijn. De visie daarop, het onderzoek en rapport van het Vlaams Vredesinstituut en de uitdagingen op het gebied van ontwikkeling en politiek worden in de uiteenzetting meegenomen.

Naar een Arabische winter?

Het pessimisme viert hoogtij en er wordt gevreesd voor een Arabische winter na de zogenaamde lente. Heel wat analisten menen dat men bezwaarlijk van een Arabische Lente kan spreken naar analogie van de Praagse Lente. Er was aanvankelijk allicht wat te veel optimisme over wat de beweging teweeg zou kunnen brengen. De EU en het Westen in het algemeen hebben vrij laat ingeschat dat er zich in december 2010 significante veranderingen aftekenden in Noord-Afrika en het Midden-Oosten. Eenmaal de revoluties in Tunesië en Egypte gestart waren, heerste overwegend een groot optimisme over de mogelijke kentering die dat in de regio zou kunnen teweegbrengen.

Al vrij snel relativeerden waarnemers op het terrein die verwachtingen. In eerste instantie zou er instabiliteit komen, wat een normale gang van zaken is bij revoluties, maar ook gezien het ontbreken van structuren van 'rule of law' bijvoorbeeld in Arabische landen. Het is bovenal belangrijk volgens de spreekster en vanuit de ervaring van de beide ngo's die op het terrein actief zijn, om het optimisme bij de burgers in de regio warm te houden. De vele directe contacten leren dat er voor het eerst een gevoel heerst van macht bij het volk. Via sociale media en nieuwe betogingsvormen zijn de mensen in de straat voor het eerst in staat gebleken om de heersende orde omver te schoppen en dat is nog steeds een enorme bron van optimisme.

De Arabische revoluties hebben een aantal zaken gemeen maar clichés zijn moeilijk. De focus ligt voor de ngo's vooral bij de Mashreqregio en dus niet bij Noord-Afrika, de Maghreb. De dictaturen en militaire regimes van na de dekolonisatie en de ontvoogdingsstrijd werden gedoogd door het Westen vanuit het paradigma dat stabiliteit een factor is waarop men zich zou kunnen beroepen bij het aangaan van bilaterale of multilaterale relaties met de bewuste regio's. Er waren steeds negatieve rapporten van de EU en diverse lidstaten over de mensenrechten daar, maar daarmee werd niet of nauwelijks rekening gehouden bij het uitbouwen van relaties en het sluiten van bi- of multilaterale akkoorden. Voor de bedoelde regio ontbreekt volgens de spreekster ook in elk land een visie die rekening houdt met collectieve rechten en een collectieve toekomst.

Onterecht vindt mevrouw Herremans dat erop gehamerd werd dat er geen of een zeer zwakke oppositie was in de werkingsregio. Ze wijt dat aan het feit dat er vanuit het beleid weinig aandacht is besteed aan wat oppositie eigenlijk inhoudt. Er was wel degelijk altijd verzet, bijvoorbeeld in Casablanca al in de jaren vijftig. Toen protesteerde men tegen het

inhouden van voedselsubsidies. Voor de Arabische revoluties is er een directe link met het verzet in de jaren tachtig tegen het beleid van het IMF en de Wereldbank en de jaren negentig zagen de opkomst van mensenrechtenorganisaties die zich toespitsten op individuele rechten. Er waren politiestaten, maar er was geen volgzaamheid bij de bevolking, vat de spreekster samen. Dat onderscheid wordt niet altijd even consequent gemaakt.

Oorzaken protest ongewijzigd

Doorslaggevend voor de Arabische Revolutie was een mix van sociaaleconomische en politieke redenen, oppert mevrouw Herremans. De sociaaleconomische factoren wegen nog steeds door, gezien de negatieve impact van de Arabische Revolutie op de economie. De economische zorgen van een land als Egypte zijn nog exponentieel toegenomen en demografisch tekent zich een explosie af waarop de regimes geen antwoord bieden. Zo is er geen oplossing of aandacht voor jeugdwerkloosheid in een regio met 300 miljoen inwoners van wie de helft jonger is dan 18 jaar. Er moet een nieuwe economie opgezet worden die niet langer alleen stoelt op olie-inkomsten. Hoewel sommige denktanks op die idee werken in de marge, blijkt er weinig in die zin te bewegen na de Arabische revoluties. Aanpak van corruptie, informele arbeid, het blijft allemaal zonder antwoord.

De broodnodige politieke hervorming is evenzeer te weinig ingecalculeerd, vindt mevrouw Herremans. De Arabische regio wordt immuun geacht voor verandering, en de islam wordt daarin als grote factor aangewezen. Die elementen beheersten sterk het debat.

Een schrijver als Amin Maalouf, een Libanees-Frans intellectueel, ziet aan de basis van de revolutie een dubbele vernedering: door de lokale regimes en door de Westerse visie op de regio. Het woord 'karama', waardigheid, stond centraal in heel wat landen. Waardigheid betekent concreet dat mensen kans hebben aan de armoede te ontsnappen en niet extra vernederd worden als ze bijvoorbeeld een klacht indienen bij de politie.

Syrië

In Syrië blijkt nu niet alleen het falen van de internationale gemeenschap, maar ook de on vervulde beloftes van de Arabische Revolutie. De revolutie in Syrië is verworpen tot een burgeroorlog. Een van de struikelblokken was van meet af aan het gebrek aan consensus in de internationale gemeenschap. Zo is het gebrek aan eensgezindheid in de Veiligheidsraad een van de belangrijkste obstakels om doeltreffend op te treden. De Veiligheidsraad slaagt er nog niet in het geweld van het regime ondubbelzinnig te veroordelen, laat staan een nieuwe waarnemersmissie op te zetten. De strijdende partijen zien trouwens geen heil in een diplomatieke oplossing, maar gaan voor de volledige militaire overwinning. Het warm en koud blazen van verschillende internationale actoren heeft daar zeker toe bijgedragen.

Sancties om de actoren op het terrein in te tomen, zijn weinig effectief gebleken. Het wapenembargo zal allicht eind mei aflopen zonder duidelijkheid over wat er na komt. In Groot-Brittannië en Frankrijk woeden debatten over de reikwijdte van een eventueel nieuw embargo, België houdt zich daarbij wat op de vlakte. Naast instituten zijn het vooral onafhankelijke waarnemers en onderzoekers die de wapentransit naar Syrië onderzoeken. Een ervan, de Britse blogger Brown Moses, kaart wapenleveringen aan vanuit Kroatië naar Jordanië en naar Turkije, doorsluislenden voor de levering van luchtafweergeschut aan de seculiere rebellen van het Vrij Syrisch Leger. Die werken echter op het terrein samen met de rebellen van Jabhat al-Nusra, die door de VS op de lijst van de terroristische organisaties gezet is. Dat luchtafweergeschut is dus heel waarschijnlijk beland bij Jabhat al-Nusra. Hoe om te gaan met dat machtsvacuüm is een van de belangrijkste vragen.

De regionale actoren spelen ook een belangrijke rol. Zo stuurt Iran militaire instructeurs, in feite meer dan 50.000 militairen die het Syrische leger maar ook paramilitaire organi-

saties als de Shabihamilities, verantwoordelijk voor heel wat plunderingen en verkrachtelingen, bijstaan. Onderzoekers denken dat de regeringen zich in ieder geval gehouden hebben aan de vraag van de VS om geen luchtafweergeschut en zware wapens te leveren aan de rebellen, maar waarschijnlijk doen privéorganisaties dat wel. Qatar en Saoedi-Arabië leveren wel lichte wapens. Saoedi-Arabië, dat het ultraorthodoxe salafisme voorstaat tegen het Moslimbroederschap in, speelt een nefaste rol. Qatar steunt dan weer eerder de Moslimbroeders, die hopen met de revoluties op de voorgrond te treden in alle Arabische landen.

Aanvankelijk reageerde de internationale gemeenschap enthousiast op de Syrische revolutie, omdat ze vreedzaam was. Nadien heeft de internationale gemeenschap ingezien dat het regime niet zal inbinden en zijn extreme repressie enkel opvoert. Nu heeft men het over de mogelijkheid van een interim- of transitieregering. De leider van de oppositie, Mouaz al-Khatib, die veel aanzien geniet bij de Syrische bevolking, heeft een stap opzijgezet wegens dictaten van Saoedi-Arabië en Qatar en druk van de Moslimbroeders. De oppositie is dus niet alleen verdeeld, ze wordt ook sterk gestuurd vanuit het buitenland. De eventuele val van het Syrische regime maakt meer en meer de nabijgelegen staten zenuwachtig: Iran, Irak, maar ook Israël dat sinds 1973 de facto een stabiele relatie met Syrië had. De vrees voor regionale instabiliteit primeert meer en meer op de aandacht voor de interne dynamiek, bijvoorbeeld van burgeractivisten.

Zoals genoegzaam bekend, heeft de oorlog geleid tot een ongekende crisis die hulporganisaties voor nooit geziene uitdagingen stelt. Omdat het regime bewust infrastructuur bombardeert als sanctie tegen de burgerbevolking, zetten lokale hulpverleners in het geheim bakkerijen, scholen en veldhospitalen op. Artsen zonder Grenzen, dat nu gelukkig aan de slag is in het noorden van Syrië, waar het regime op heel wat plaatsen de controle verloren heeft, heeft anonieme veldhospitalen. Reeds twee jaar geleden, op een hoorzitting voor het federale parlement, waarschuwde Pax Christi voor de moeilijke hulpverlening in een land waar het regime maar acht hulpverleningsorganisaties toelaat. Waarvan een dan nog, de Syrische afdeling van het internationale Rode Kruis het SARC, door het regime wordt gemanipuleerd om hulp aan zijn achterban te geven. Hulp wordt dus ingezet om mensen aan zich te binden. Kortom, het is moeilijk neutrale humanitaire hulp te verlenen als er enkel met het regime wordt gewerkt. Daarom wordt ervoor gepleit om in de bevrijde gebieden samen te werken met lokale activisten en groepen, ook Libanese, Turkse en Jordaanse. Die zijn niet altijd zo professioneel als gevestigde ngo's en kunnen zo vaak moeilijk bewijzen hoe ze middelen spenderen omdat ze in een conflictsituatie werken, maar ze hebben wel toegang tot noodlijdende burgers.

Het burgerdynamisme is nog niet verdwenen. Wekelijks zijn er nog betogingen en de burgeractivisten hebben ook een humanitaire rol. Dat ze bijna geen steun krijgen, zorgt er wel voor dat het vacuüm meer en meer wordt ingevuld door salafistische organisaties, die door de harten en geesten te veroveren hun politieke visies willen opleggen. Dat zij vrije baan krijgen, vindt de spreekster hemeltergend.

Broederlijk Delen en Pax Christi

Pax Christi werkt sinds 2001 rond het Israëlisch-Palestijns conflict. Sinds de Arabische revoluties is het uitgangspunt een rechtenbenadering waarbij de organisatie schendingen van internationaal recht door zowel Israël en de Palestijnse gewapende groeperingen aanklaagt. Sinds 2011 heeft Pax Christi zijn actieterrein verruimd, vooral tot Syrië waar partners zoals het Nederlandse en het Internationale Pax Christi veel contacten hebben. In december was er nog een regionale consultatie, met vertegenwoordigers uit Libanon, Egypte en Syrië. Pax Christi Nederland helpt al sinds 2000 het Syrische middenveld op te bouwen, met als doel dissidente stemmen te voeden en te versterken in een land waar ngo's, alsook tal van bijeenkomsten verboden zijn. Buitenlandse ngo's die aansluiting von-

den bij binnenlandse dissidenten, waren volgens de spreekster mede oorzaak van de Arabische revoluties.

Met de campagne ‘Brood is leven’ tracht Pax Christi de Syrische bevolking een hart onder de riem te steken door mensen hier op te roepen uit solidariteit een dag te vasten of een bericht te twitteren. Pax Christi Internationaal zal ook in het noorden van Syrië de burgeractivisten opzoeken. Dit om aan te tonen dat het debat niet enkel focust op wapens maar ook op menselijk kapitaal, het startpunt van de revoluties.

Onderzoek Vlaams Vredesinstituut

Het gisteren bekendgemaakte rapport van het Vlaams Vredesinstituut toont aan dat de Arabische revoluties geen impact hadden op de wapenexport naar de regio. In 2011 bedroeg de waarde van de exportvergunningen 9 miljard euro. Dat toont aan dat ondanks de gedragscode, de regelgeving en de mechanismen om het exportbeleid van de lidstaten op elkaar af te stemmen, die export voornamelijk een nationale materie blijft, waar vooral de economische en politieke belangen van de lidstaten spelen.

40 percent van de Belgische wapenexport gaat naar de Arabische landen. Voor Vlaanderen bedroeg het exportbedrag in 2011 23 miljoen euro. Niet zo’n groot bedrag dus, maar daarnaast voert Vlaanderen onderdelen van wapentuig uit naar andere lidstaten die daarvan wapens maken en leveren aan de Arabische landen. Van twee derden van de uitvoer is het eindgebruik niet bekend. Onderzoek heeft eerder ook geleerd dat militaire voertuigen, geassembleerd in Vlaanderen, door Saoedi-Arabië gebruikt zijn bij het neerslaan van betogingen in Bahrein. In het rapport komt Saoedi-Arabië trouwens frequent voor. Gezien de rol van dat land in de regio, zet de spreekster daar toch vraagtekens bij.

Vlaanderen respecteert het wapenembargo tegen Libië en Syrië en heeft export aan landen als Bahrein, Jemen en Egypte on hold gezet om redenen van mensenrechten. Toch moet het bij het beoordelen van de wapenexport sterker rekening houden met mensenrechten, conflictpreventie en eindgebruik. Dat de Arabische revoluties geen impact gehad hebben op de wapenexport vanuit de EU, bewijst de noodzaak van harmonisatie, ondanks het heronderhandelen van de European Neighbourhood Policy, en het naar voren schuiven van de mensenrechten als criterium voor bilaterale relaties.

Uitdagingen voor ontwikkeling

De spreekster ontwaart een grote eensgezindheid dat het beleid van het IMF en de Wereldbank gefaald heeft. Door de geleidelijke afbouw van de voedselsubsidies is het sociale contract van het regime met zijn bevolking – goedkoop voedsel voor inschikkelijkheid – doorbroken. Voorts komt er heel wat kritiek op de afbouw van ziekenzorg, scholing en onderwijs, besparingen die ook door het IMF werden geëist. Ondanks alle mondeling verzet, blijven de regimes, onder meer dat in Egypte, afhankelijk van de IMF-leningen. Ze kunnen niet anders dan de eisen aanvaarden, maar tegelijk is er geen plan van aanpak voor bijvoorbeeld de enorme jongerenwerkloosheid en voor de rurale gebieden. De vakbonden hebben bijvoorbeeld in Egypte een rol gespeeld bij de revoluties, maar zijn tegelijk lang als instrument van de regering gebruikt om met sociale en economische beloftes de politieke verzuchtingen af te houden.

Politieke uitdagingen

Op politiek vlak zijn er andere uitdagingen. In Egypte en Tunesië, waar er een relatief vreedzame revolutie plaatsvond, zijn de conservatieve krachten en de politieke islam in opmars, terwijl de oppositie niet georganiseerd en weinig ervaren is. Dat leidt tot absurde discussies in het Egyptische parlement, bijvoorbeeld over een bikiniverbod op het strand,

terwijl relevante kwesties, onder meer de economische situatie, niet aangepakt worden. De strenge nieuwe ngo-wet in Egypte leidt tot de constatactie dat de burgerrechten ook na de revolutie nog steeds beknot worden. Dat roept wel heel wat weerstand bij de bevolking op. Voor het eerst sinds de jaren vijftig, woedt het democratisch debat opnieuw in Egypte.

In Libië heeft men na het debacle van Irak geleerd dat een ontmanteling van alle instellingen niet wenselijk is. Grote uitdaging zijn het ontwapenen van de militaire groeperingen en het opbouwen van instellingen, die de verzuchtingen van de bevolking lenigen. Aan Jemen, een van de armste landen ter wereld, en aan Bahrein wordt onterecht weinig aandacht besteed. De Britse ambassadeur minimaliseerde gisteren in een persartikel zelfs de mensenrechtenschendingen die het Bahreinse regime met steun van Saoedi-Arabië begaat.

Wat de geopolitieke gevolgen betreft, vindt mevrouw Herremans dat vooral Saoedi-Arabië een nefaste rol speelt door gebruik te maken van de revoluties om zijn hegemonie in de Golfstaten te versterken. De machtsstrijd met Iran is op de spits gedreven en er is een nieuwe rivaliteit met Qatar om de revoluties naar hun hand te zetten. Daarbij houden ze geen rekening met de ware beweegredenen van de revoluties, namelijk mensenrechten en waardigheid.

Sancties zijn voor velen de enige optie om het Iraanse programma voor nucleaire proliferatie tegen te gaan. De kwestie is hoe de sancties moeten evolueren en wat er zal gebeuren als de diplomatieke mogelijkheden uitgeput zijn. Het bezoek van president Obama was belangrijk om Israël van een aanval af te houden. Nu het echter nog meer geïsoleerd is, bestaat de kans dat Iran nog sterker zal uithalen. Het Israëlisch-Palestijns conflict staat nauwelijks nog op de agenda. Het wordt overschaduwd door de Arabische revoluties, terwijl de urgentie niet verminderd is.

2.2. Vragen en opmerkingen van leden

De heer *Jan Roegiers* wijst op de correctheid van de meervoudsvorm die de spreker gebruikt voor de Arabische revoluties. Het gaat inderdaad om uiteenlopende zaken. Voor eerst informeert hij hoe de spreker de politieke toekomst van die landen ziet. Verwacht ze dat de oppositie aan kracht zal winnen of zitten de huidige machthebbers voor vele tientallen jaren gebeiteld? Voorts vraagt hij of mevrouw Herremans vooruitgang op het vlak van de mensenrechten ziet, voornamelijk de positie van de vrouw en de seksuele minderheden. Zijn de sociale garanties verbeterd door de revolutie?

Voor wapenuitvoerlicenties hanteert de westerse wereld een dubbele maat, liet professor Zemni gisteren verstaan. Zo krijgt Bahrein voorlopig geen wapens van Vlaanderen, maar zijn er geen restricties voor Qatar en Saoedi-Arabië, een land dat nochtans intern maar ook in zijn geopolitieke rol de mensenrechten met de voeten treedt. Hoe ziet mevrouw Herremans dat?

De heer *Ward Kennes* wijst op de nadelen van een regimewissel in Syrië voor landen als Rusland en Iran. Zij verliezen immers hun enige bondgenoot in de regio. Zou hun eventuele inmenging, ingegeven door hun geopolitieke belangen, een verdere ontsporing van het conflict kunnen veroorzaken? En wat kan Vlaanderen daarin betekenen? Kunnen Europese landen een rol spelen bij de versterking van de politieke en sociale rechten, de vakbeweging, het middenveld, de kmo's, het toerisme, de academische wereld en het onderwijs?

Dat de oorzaken van de Arabische revoluties na twee jaar nog niet gewijzigd zijn, leidt de heer *Paul Delva* tot de conclusie dat de regio voor een lange periode van instabiliteit staat. En als dat klopt, hoe kan daarop worden ingespeeld? Hij vraagt voorts hoe de religieuze minderheden in de regio behandeld worden.

2.3. *Antwoorden van mevrouw Brigitte Herremans*

Mevrouw *Brigitte Herremans* beaamt dat islamistische organisaties, aanhangers van de politieke islam die het staatsbestel willen enten op de islam, van de revoluties geprofiteerd hebben om hun macht te versterken, ook al lagen ze niet aan de basis van de revoluties. Dat hebben ze te danken aan de populariteit die ze opbouwden door hun jarenlange sociale steun aan de bevolking. Eens aan de macht blijken echter hun dictatoriale neigingen. Onder meer door de al vermelde nieuwe ngo-wet die interferentie uit het Westen wil voorkomen, bewijzen ze dezelfde recepten toe te passen als de oude regimes. Desondanks zijn de politieke verschillen groter en is er meer maatschappelijk debat.

De spreker illustreert de ideologische strijd met de situatie in Aleppo. In die stad, nu in handen van de rebellen, proberen de salafisten ook de sharia in te voeren. Waardoor van in het begin duidelijk is dat het hen eigenlijk niet te doen is om mensenrechten en waardigheid, maar om het opleggen van hun bestel. In de eerste periode zal de politieke islam allicht nog wel opgang maken, maar, zoals Olivier Roy – een mondiale specialist van de politieke islam – zegt, heeft de politieke islam ook gefaald. De politieke islam slaagt er immers niet in het enige staatsmodel te zijn. De islamistische revolutie in Iran is niet het voorbeeld voor alle salafisten. Zo nemen de Egyptische salafisten vreemd genoeg het ontwikkelingsmodel van Brazilië tot voorbeeld.

De Moslimbroeders leven al veertig, vijftig jaar in de politieke marge, in Syrië waren ze zelfs verboden. Ze zullen profiteren van de kans om nu de macht te grijpen. Met alle gevolgen van dien voor de rechten van de mens, de vrouwen en de religieuze minderheden. Onder Mubarak was er meer openbare ordehandhaving, met als gevolg dat vrouwen minder lastiggevallen werden. De toenemende agressie tegen vrouwen leidt wel tot debat, maar hun inzet in de revolutie wordt vooralsnog niet vertaald in meer rechten. Hoewel de vrouwenbewegingen mee aan de basis lagen van de Syrische revolutie, is dat aspect door de militarisering ondergesneeuwd. Dat heeft niet alleen met het islamisme te maken, er is gewoon geen aandacht voor. De spreker raadt de lectrice aan van het artikel ‘Why do they hate us?’ van de Egyptische schrijfster Mona Eltahawy, die het patriarchale denken in de Arabische wereld als het grote probleem aanduidt. Dat is geen tweederangskwestie, het komt erop aan om, nu de Arabische wereld in evolutie is, ook dat debat te voeren.

De rechten van religieuze minderheden worden nog sterk geschonden. Amnesty International ziet in het algemeen een terugval van de mensenrechten na de revoluties, vaak het gevolg van de repressie door de regimes. Kopten in Egypte zijn altijd gemarginaliseerd geweest en hun situatie gaat nog achteruit. De christenen in Syrië echter werden door het regime bevoordeeld en zijn dus niet geneigd zich aan de kant van de revolutie te scharen. Tot nog toe is er geen grootschalig geweld tegen minderheden in Syrië, er wordt integendeel gekeken hoe ze los te weken van het regime. Het is niet zo dat de soennitische meerderheid revolteert tegen de sjiiitische minderheid, de situatie is veel ingewikkelder. Over seksuele minderheden wordt er helemaal niet gepraat, tenzij een beetje in de Palestijnse gebieden en dan vooral nog onder invloed van Israëlische organisaties. Kortom, de mensenrechtensituatie is niet verbeterd door de revoluties, maar is er integendeel sterk op achteruit gegaan.

Wat wapenuitvoer betreft, moet Europa nagaan hoe de relaties met de landen rond de Middellandse Zee en met Saoedi-Arabië dienen te evolueren en hoe het wapenbeleid daarop afgestemd moet worden. De olievoorraden en het strategische bondgenootschap tussen de VS en Saoedi-Arabië en tussen Groot-Brittannië en Saoedi-Arabië, zijn de belangrijkste beïnvloedende factoren. Uiteraard zorgt dat voor een beleid van twee maten en gewichten.

De geopolitieke belangen van de landen rond Syrië werden door veel waarnemers in het begin van de revolutie overschat. Een aantal landen beschouwde de Syrische revolutie daarenboven als aangestoken door de CIA, door Saoedi-Arabië, door Qatar. Vooral in

anti-imperialistische kringen woedde die complottheorie sterk. Hoewel de invloed van die landen er zeker was, was de belangrijkste voedingsbodem echter de inheemse dynamiek. De geopolitieke belangen van de buurlanden spelen wel een steeds groter wordende rol. Iran wil bijvoorbeeld de sjiitische as – Hezbollah, Syrië onder Assad, Iran en deels Irak – behouden. Daarnaast is ook de machtsstrijd tussen Iran en Saoedi-Arabië, al aan de gang sinds het einde van de jaren zeventig, van groot belang.

Humanitaire hulp volstaat niet, Vlaanderen moet zich inderdaad ook toeleggen op conflictpreventie. Het moet daarbij meer vertrekken vanuit het burgeractivisme. Zo is de VLIR actief in Israël en de Palestijnse gebieden. In Syrië en Libanon ontstaan er denktanks van jongeren om alternatieve economische voorstellen uit te werken, met bijvoorbeeld internetbedrijfjes. Ze willen vooruit en daarop kan Vlaanderen inzetten. Om zijn humanitaire hulp te diversifiëren, heeft het andere contactpunten nodig, ngo's volstaan niet. Heel wat start dus met een betere aanwezigheid en meer kennis. Toerisme in die landen is nu niet echt aan de orde. Pax Christi heeft een brochure uitgebracht over duurzaam toerisme in Israël en de Palestijnse gebieden. De meeste toeristen houden zich nu aan de gangbare plaatsen, Pax Christi introduceert alternatieve wandeltochten, bezoeken aan mensenrechtenorganisaties, logies bij de bevolking. Dat soort van toerisme kan ook gepromoot worden in andere landen, maar uiteraard is daar meer stabiliteit voor nodig. Vlaanderen kan zich dus toespitsen op het verwerven van meer kennis en nagaan hoe het burgeractivisme kan worden gesteund.

De focus gaat te sterk naar de wapens en het conflict, de sociaal-economische situatie ligt niet langer in het aandachtspunt. De periode van instabiliteit dreigt inderdaad aan te slepen, wat het risico inhoudt op defaitisme. Onterecht, aldus de spreekster, omdat er nog altijd haarden van civiel verzet zijn die de impasse kunnen doorbreken. Ze pleit ervoor de landen de tijd te gunnen en pas over enkele decennia een eindoordeel over de revoluties te vellen.

3. Uiteenzetting van de heer Freddy Evens

3.1. Inleidend betoog

De heer *Freddy Evens*, secretaris van de SARIv, zegt dat de adviesraad niet in staat was om de door de commissie gevraagde brede achtergrondanalyse van de regio te maken of landenstudies aan te leveren, daarvoor is het secretariaat te klein. Er werd wel nagegaan hoe Vlaanderen op de ontwikkelingen in de Arabische regio kan inspelen.

Oorzaken

De SARIv heeft voor een korte omgevingsanalyse aansluiting gezocht bij het onderzoek van twee Finnen die drie deficits in de Arabische samenlevingen ontwaren: een politiek, economisch en waardigheidsdeficit. Het politieke deficit is het gevolg van de repressie, de corruptie en het gebrek aan politieke verantwoordingsplicht. Het economische deficit, nog versterkt door de economische crisis, zorgt voor slechtere levensomstandigheden. Tot slot is er een waardigheidsdeficit, dat leidde tot een zekere vervreemding tussen de burgers en de politieke leiders.

Dat driedubbele deficit heeft geleid tot een transformatie die heel wat invloed zal hebben op de ontwikkelingen in de regio, op de machtsverhoudingen in de regio en mogelijks ook op het Israëlisch-Palestijns vredesproces. Ook Vlaanderen kan daar invloed van ondervinden, onder meer via de olie- en gasprijzen, maar vooral door bijkomende migratie.

Voorwaarden succesvol beleid

De SARiV ziet als voorwaarden voor een succesvol Vlaams beleid dat het voeling houdt met de fluïde en diverse samenlevingen in volle omwenteling, waarbij nog niet duidelijk is wie de nieuwe leiders zullen zijn, waar die zullen voor staan en of ze voldoende draagvlak in de samenleving zullen hebben. Daarnaast is niet altijd duidelijk welke maatschappij achter het maatschappelijke middenveld schuilgaat en of de leidende actoren de behoeften van de burgerbevolking dienen. Voor een beleid op maat heeft Vlaanderen onvoldoende kennis. De budgetten voor het Vlaamse buitenlandse beleid zijn zo beperkt dat zelfs de huidige bilaterale verbintenissen niet altijd volledig gehonoreerd worden. Door hun jarenlange gedoogsteun aan de dictators, zijn de westerse landen daarenboven hun geloofwaardigheid bij de bevolking verloren. Het komt erop aan die te herstellen. Enige realiteitszin is dus geboden.

Realistische ambitie

De SARiV gaat uit van de bestaande Vlaamse initiatieven om eventuele aanvullingen te formuleren. De afgelopen jaren waren er bijvoorbeeld ministeriële zendingen zoals handelsmissies van de minister-president, een zending van minister Bourgeois rond de migratiepolitiek, een zending van minister Smet naar Marokko. Die zendingen blijven gebonden aan een beleidsdomein, er ligt geen overkoepelende Vlaamse visie aan ten grondslag.

Daarnaast zijn er enkele Vlaamse projecten opgestart, die niet allemaal nog lopen. Zo financierde Vlaanderen tot 2012 het Nederlands-Vlaams Instituut in Caïro. In het actieplan van de academische diplomatie is de financiering nadien stopgezet, het FWO heeft de opdracht gekregen de financiering ervan op lange termijn verder te onderzoeken. De SARiV vindt het belangrijk dat de financiering van het instituut voortgezet wordt, zodat Vlaanderen meer kennis over de regio kan verwerven.

Positief zijn de ontwikkelingen op het vlak van onderwijs. In het kader van Flanders Knowledge Area is vanaf dit jaar het studiebeurzenprogramma 'Transition' opgestart. Dat is gefocust op vier groeilanden, waaronder Marokko en Turkije. Jaarlijks worden er een tachtigtal beurzen toegekend, maar wat vooral belangrijk is dat ze geschraagd worden door academische samenwerkingsakkoorden. In 2012 liep ook een twintigtal twinningprojecten tussen Vlaamse en Marokkaanse secundaire en basisscholen. De raad pleit ervoor dat het samenwerkingsakkoord om dit te kaderen, snel gesloten wordt.

Naar aanleiding van zijn missie, heeft de minister-president bijkomende financiële middelen gegeven voor vijftien APEC-beurzen voor de MENA-landen, om de relaties met de havens te verbeteren en zo een impuls te geven aan economische ontwikkeling. Daarnaast kreeg ook Ex-Change bijkomende middelen voor de ontwikkeling van kmo's in Libië. Voor de samenwerking met Marokko is er ook het Culturenhuis Daarkom. De raad suggereert dat het huis, net als DeBuren, in zijn Vlaams-Marokkaanse relaties ook de link zou leggen met Europa. Daarnaast kan Vlaanderen bijdragen aan internationale initiatieven zoals de Anna Lindh Stichting, die focust op het debat tussen Europese en Arabische culturen. Volgende maand is er in Marseille een groot forum met een duizendtal actoren uit de Arabische regio en Europa. Jaarlijks is er een oproep voor projecten en Vlaanderen kan organisaties meer stimuleren om daaraan deel te nemen. Het draagt trouwens al financieel bij aan de werking van de stichting.

Voor de Palestijnse vluchtelingen heeft Vlaanderen al geregeld via UNRWA noodhulp gefinancierd. De SARiV vraagt om na te gaan of er ook voor o.m. de VN-organisaties die Syrische vluchtelingen bijstaan, middelen voor noodhulp kunnen worden vrijgemaakt. De tweejaarlijkse programmering voor de samenwerking van de trustfunds met de UNESCO en de IAO biedt ook mogelijkheden. Zo zou het Vlaamse trustfund kunnen nagaan of

het de landen in kwestie kan steunen bij het vrijwaren van hun erfgoed. Voor de volgende programmeringsperiode zouden, in het kader van het Vlaamse trustfund bij de IAO, projecten om de jeugdwerkloosheid tegen te gaan in de MENA-landen kunnen worden opgestart, vergelijkbaar met het Zuid-Afrikaanse project dat nu loopt. Voorts pleit de raad ervoor om waar mogelijk in te spelen op initiatieven van de EU en de VN.

De spreker wijst er voorts op dat de Belgische delegatie bij de Unie voor de Mediterrane Regio volledig federaal is, terwijl het ook gaat over gewest- en gemeenschapsmateries. Ook de VN-organisaties bieden mogelijkheden om op het terrein actief te worden.

Relevante beleidsthema's

De raad baseert zich op de deficits om enkele beleidsacties naar voren te schuiven. Gezien het economische deficit, raadt hij aan in te zetten op handel en lokale economische ontwikkeling. De exportcijfers van F.I.T. tonen aan dat de Vlaamse export niet geleden heeft onder de revoluties. Ook de SARiV pleit voor het stimuleren van de samenwerking met de middenveldorganisaties, met werkgevers en vakbonden. Een bevraging van de SARiV leert dat Voka, de Kamers van koophandel en UNIZO Internationaal ook heel wat initiatieven hebben opgezet waarbij aangesloten kan worden. Daarnaast is er het Europese handelsbeleid, waarbinnen momenteel onderhandelingen over nieuwe vrijhandelsakkoorden worden opgestart. De raad maant aan om daar niet alleen naar de handelsaspecten, maar ook naar de ontwikkelingsaspecten te kijken. De toeristische sector, een belangrijke bron van inkomsten voor die landen, heeft een knauw gekregen. Vlaanderen kan daar wel niet veel aan doen, maar via de EU zou het toerisme in de regio gestimuleerd kunnen worden. De raad heeft zich niet expliciet over de wapenhandel gebogen, maar vindt het behoud van een eenvormig Europees standpunt en een sterk EU-kader voor de extra-communautaire wapenhandel belangrijk.

Voorts moet ook worden ingezet op onderwijs en onderzoek, niet alleen in de landen zelf, maar ook in Vlaanderen waar er onvoldoende kennis is over die landen. Het FWO biedt bijvoorbeeld mogelijkheden om de onderzoeksbanden nauwer aan te halen. Vlaanderen kan ook actiever inspelen op de Europese mogelijkheden, met onder meer het programma Erasmus Mundus.

Aan het politieke en waardigheidsdeficit liggen onder meer het gebrek aan mensenrechten en democratie ten grondslag. Het Westen moet zich ervan bewust zijn dat het zijn model niet zomaar kan transponeren en moet rekening houden met de lokale aspiraties, partijen en middenveld. De raad pleit dus voor een multiactorendialoog, die echter niet mag leiden tot een verwatering van de mensenrechteneisen. De evaluaties van de VN-Mensenrechtenraad kunnen daarbij als leidraad dienen. De Vlaamse diplomaat in Geneve kan dat proces mee volgen. De SARiV vraagt dat Vlaanderen vooral geloofwaardig zou optreden, ermee rekening houdend dat het de dictaturen jarenlang gedoogd heeft. De eerste stap is meer kennis over de regio in huis te halen, onder andere over de wijze waarop het middenveld zich daar kan organiseren. Daarop kan het dan inzetten.

Conclusie

Concluderend stelt de heer Evens dat Vlaanderen kan inspelen op het transformatieproces. Er zijn al initiatieven en bijkomende zijn zeker haalbaar. De aanpak moet echter geloofwaardig zijn en voeling houden met de levende krachten in de Arabische samenlevingen. Er zijn vooral mogelijkheden voor de handel, economische ontwikkeling, onderwijs en onderzoek, mensenrechten en democratie. Die aanpak sluit trouwens aan bij het beleid van de minister-president die in zijn beleidsbrief 2013 aankondigde beleidsinitiatieven voor de MENA-regio te onderzoeken. De SARiV denkt met zijn reflectienota enkele aspecten

aangedragen te hebben ter concretisering daarvan. Deze nota zal eerstdaags worden afgewerkt en aan de commissie bezorgd.

3.2. *Vragen en opmerkingen van leden*

Wat de gedoogsteun betreft, wijst de heer *Ward Kennes* erop dat Vlaanderen niet altijd zijn partners kan kiezen, noch volledig doorgronden. Ook voor de nieuwe machthebbers geldt trouwens dat de officiële contacten via hen zullen verlopen. Heeft de SARiV daar bepaalde richtlijnen voor opgesteld?

Mevrouw *Sabine Poleyn* vindt de studiebeurzen een interessant concept, maar vraagt of het niet meer moet zijn dan een aantal goede maar losstaande initiatieven. Hoe denkt de SARiV het middenveld te ondersteunen? Kunnen migranten in Vlaanderen daarbij een rol spelen? En wat is de inbreng van het Vlaamse middenveld?

3.3. *Antwoorden van de heer Freddy Evens*

De SARiV beperkt zich tot het wijzen op het delicate karakter van die relaties, antwoordt de heer *Freddy Evens*. Dat is een van de redenen waarom de raad het beleid vraagt de dialoog aan te gaan met de actoren van het middenveld. Het komt er daarbij op aan een open blik te houden en niet zomaar actoren uit te sluiten. Zo kan Vlaanderen, net als de internationale vakverenigingen, de prille ontwikkeling van de vakbonden steunen. Voorheen verliepen contacten trouwens via ngo's die gedoogd werden en dus enigszins gelieerd waren aan het systeem.

De spreker ziet de vraag over een algemeen beleid voor de projecten terugkomen in de opmerking van de raad over de ministeriële zendingen. Momenteel ontbreekt een algemene strategische beleidsnota van de Vlaamse Regering voor de MENA-regio. Dat zegt trouwens niets over de waarde van de projecten. Het viel wel op dat het merendeel van die activiteiten gericht is op Marokko. Onder voormalig minister Anciaux was Marokko een partner voor ontwikkelingssamenwerking, maar dat is niet weerhouden en er werken weinig resultaten van door in het Vlaamse beleid.

Het middenveld versterken is een moeilijke opdracht. De SARiV stelt voor om de bestaande relaties verder te ontwikkelen, met realiteitszin en praktisch gericht, bijvoorbeeld door de federaties van de Kamers van koophandel. De spreker geeft het voorbeeld van de peterschapsprojecten waarbij Vlaamse ondernemers ondernemers in de regio begeleiden. Ook de twinningprojecten zijn goed. De raad vraagt wel om de projecten te schragen met een samenwerkingsakkoord. Ex-Change is dan weer een goede manier om banden tussen ondernemers te scheppen.

Frank CREYELMAN,
voorzitter

Jan ROEGIERS,
verslaggever

Gebruikte afkortingen

APEC	Antwerp/Flanders Port Training Center
AWEX	Agence Walonne à l'Exportation
bbp	bruto binnenlands product
CIA	Central Intelligence Agency
COST	European Cooperation in Science and Technology
EU	Europese Unie
EUFOR	European Union Force
F.I.T.	Flanders Investment & Trade
FWO	Fonds Wetenschappelijk Onderzoek – Vlaanderen
G8	Groep van Acht (vooraanstaande industriële staten)
GCC	Gulf Cooperation Council
IAO	Internationale Arbeidsorganisatie
IMF	International Monetary Fund
kmo	kleine of middelgrote onderneming
KULeuven	Katholieke Universiteit Leuven
MENA	Middle East and North Africa
NAVO	Noord-Atlantische Verdragsorganisatie
ngo	niet-gouvernementele organisatie
PJD	Partij voor Gerechtigheid en Ontwikkeling (Marokko)
SARC	Syrian Arab Red Crescent
SARiV	Strategische Adviesraad internationaal Vlaanderen
SPRING	Support to Partnership, Reform and Inclusive Growth
UGent	Universiteit Gent
UGTT	Union Générale Tunisienne du Travail
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
UNIZO	Unie van Zelfstandige Ondernemers
UNRWA	United Nations Relief and Works Agency for Palestine Refugees in the Near East
VLIR	Vlaamse Interuniversitaire Raad
VN	Verenigde Naties
Voka	Vlaams netwerk van ondernemingen
VS	Verenigde Staten